

**OSALLISUUTTA VAI OSALLISTUMISTA
LAPSEN OSALLISUUS HUOSTAANOTON PROSESSEISSA**

Sanna Ursinius
Kandidaatintutkielma
Sosiaalityö
Humanistis-
yhteiskuntatieteellinen
tiedekunta
Jyväskylän yliopiston avoin
yliopisto
Syksy 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Jyväskylän yliopiston avoin yliopisto
Tekijä Sanna Ursinius	
Työn nimi Osallisuutta vai osallistumista-lapsen osallisuus huostaanoton prosesseissa	
Oppiaine Sosiaalityö	Työn laji Kandidaatintutkinto
Aika Syksy 2023	Sivumäärä 31 sivua, 2 liitettä
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tämän tutkimuksen aiheena on lapsen osallisuuden sekä tahdonvastaisuuden käsitteen tarkastelu huostaanotto prosessien yhteydessä. Tutkimuksessa on aiempien tutkimusten sekä valikoidun aineiston avulla tarkasteltu lapsen osallisuuden käsitettä sekä lapsen osallisuuden toteutumista huostaanotto prosesseissa. Lisäksi tutkimuksessa on tarkasteltu tahdonvastaisuuden käsitteen ilmenemistä huostaanottoa koskevassa aineistossa. Tutkimuksen tavoitteena on ollut ymmärryksen lisääminen lapsen osallisuuden sekä tahdonvastaisuuden erityispiirteistä vaikeissa lastensuojelun tilanteissa.</p> <p>Tutkimuksen teoreettisena viitekehysenä toimivat tahdonvastaisuuden käsite ja Roger Hartin (1992) sekä Harry Shierin (2001) luomat mallit lapsen osallisuudesta. Tutkimus on toteutettu integroivana kirjallisuuskatsauksena, jossa voi nähdä piirteitä systemaattisesta kirjallisuuskatsauksesta. Tutkimuksen aineistoa on haettu viidestä eri tietokannasta, joissa hakusanoina ovat olleet lastensuojelu ja huostaanotto. Aineistoa on rajattu myös kielen, saatavuuden ja julkaisuajankohdan mukaan. Lopulliseen työhön on käytetty seitsemää vertaisarvioitua aineistoa. Aineiston avulla pyrittiin muodostamaan näkemys siitä, miten lapsen osallisuus huostaanotto prosesseissa kuvautuu ja miten tahdonvastaisuuden käsite aineistossa näyttäytyy.</p> <p>Tutkimustulosteni perusteella lapsen kuuleminen juridishallinnollisena toimena toteutuu verrattain usein. Hallinto-oikeuden käytännöt ovat kuitenkin aikuisjohtoisia ja lapsen osallisuus ei huostaanoton prosesseissa vaikuta saavuttavan tasoa, joissa lapsi voisi toimia tasavertaisena aikuisen kanssa. Lapsen osallisuus edellyttää aina vuorovaikutteista suhdetta aikuisen ja on riippuvaista aikuisen sille antamista mahdollisuuksista. Tahdonvastaisuuden käsite on huostaanotto prosesseissa oikeusperusteinen, mutta vastustuksen ilmaisijaa tai tapaa ei kuvata tarkemmin. Lapsen osallisuuteen ei huostaanoton prosesseissa kiinnitetä riittävästi huomiota. Johtopäätöksissä tutkimusten tulosten pohjalta on laadittu malli, jonka tarkoituksena on kiinnittää huomiota niihin lapsen osallisuuden ulottuvuuksiin, jotka tutkimustulosten perusteella on huostaanotto prosesseissa tärkeää huomioida.</p>	
Asiasanat: lapsen osallisuus, lastensuojelu, tahdonvastainen huostaanotto, sosiaalityö	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	LAPSEN OSALLISUUS	4
2.1	Lapsen osallisuuden ulottuvuudet.....	4
2.2	Lapsen osallisuus Roger Hartin sekä Harry Shierin malleissa.....	6
2.3	Lapsen osallisuus tahdonvastaisen huostaanoton kontekstissa	10
3	TUTKIMUSMETODI.....	13
3.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	13
3.2	Integroiva kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä	13
3.3	Aineiston hankinta.....	15
3.4	Aineiston analyysi.....	16
3.5	Tutkimuseettinen näkökulma	17
4	TULOKSET	19
4.1	Lapsen osallisuus muodollisena velvollisuutena.....	19
4.2	Aikuisesta riippuvainen osallisuus	21
4.3	Vaikutuksille altis lapsi	23
4.4	Tahdonvastaisuuden moniulotteisuus	25
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	28
	LÄHTEET.....	32
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Keskustelu lapsen osallisuudesta, osallisuuden lisäämisestä ja tunnistamisesta on historiallisesti tarkasteltuna kohtuullisen nuori käsite, mutta yhteiskunnallisesti hyvin ajankohtainen keskustelunaihe. Lapsen osallisuus on monimutkainen ja monisyinen käsite, jota on mahdollista tarkastella erilaisista näkökulmista. Lainsäädännössä lapsen osallisuutta on tarkasteltu niin valtioita velvoittavana ihmisoikeuskysymyksenä (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989) kuin toimintaa ohjaavina velvoitteina, Suomessa esimerkiksi lastensuojelulaissa (417/2007). Lasten oikeuksien ja osallisuuden periaatteellinen ja lainsäädännöllinen tarkastelu luo kuvaa vahvasta lapsikeskeisyydestä, mutta se on ristiriidassa ajankohtaisten kannanottojen kanssa. Lainsäädännöllisestä näkökulmasta lapsen oikeus osallistua ja olla osallisena itseään koskevassa päätöksenteossa vaikuttaisi olevan hyvin turvattu. Kuitenkin ajankohtaiset kannanotot vaativat lapsen osallisuuden nostamista yhteiskunnallisen keskustelun kärjeksi sekä käytännön toimien lisäämistä (mm. Stenvall 2020).

Yhteiskunnallisen keskustelun sekä erilaisten hankkeiden ja järjestöjen tavoitteet kuvautuvat hyvin samankaltaisina. Käytännön toimien vaikutusta sekä lapsen osallisuuden lisäämistä yhteiskunnallisella tasolla on tarkasteltu esimerkiksi yhtenä osana sosiaali- ja terveysministeriön lapsistrategian valmistelua (STM, 2021) sekä osana Tulevaisuuden lastensuojelu -hankkeen (2020–2022) pääteemoja. Lapsen osallisuuden vahvistaminen ja nostaminen keskeiseksi arvoksi yhteiskunnallisessa keskustelussa ja päätöksenteossa on nimetty lapsistrategian päätavoitteeksi (Stenvall 2020). Lastensuojelun keskusliitto on puolestaan kehittänyt ammattilaisille suunnatun osallisuustyökalun, jonka tarkoituksena on toimia apuvälineenä lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille (Lastensuojelun keskusliitto 2023).

Vuonna 2022 lastensuojeluilmoitus tehtiin lähes 99 000 suomalaisesta lapsesta. Lastensuojeluilmoitusten sekä kiireellisten sijoitusten kokonaismäärä on vuonna 2022 kasvanut edeltävästä vuodesta, mutta huostaanottojen määrät ja huostassa olevien

lasten määrä pysyivät edellisen vuoden tasolla. Vuonna 2022 huostaanotto kosketti 1 652 lasta, ja valtaosa huostaanotoista oli uusia. Tilastoista on nähtävissä, että uudet huostaanotot kohdistuivat erityisesti 13–17-vuotiaiden ikäryhmään. (THL 2023, 3–5.)

Lastensuojelun kontekstissa lapsen osallisuutta korostava yhteiskunnallinen keskustelu saa moniulotteisia ja erityisiä merkityksiä. Esimerkiksi Pollari & Toivonen (2018, 73) nostavat esille, että lastensuojelussa lapsen kohtaaminen on yksi tiedontuottamisen menetelmä, jolla kerätään tietoa päätöksenteon tueksi. Lapsen haastattelut ja tapaamiset toteuttavat lapsen osallisuutta omassa prosessissaan konkreettisesti. Konkreettinen osallistuminen ja tosiasiallinen kokemus osallisuudesta voivat kuitenkin sisältää hyvin erilaisia merkityksiä. Vaikka lapsen osallisuus vaikuttaa olevan lastensuojelussa hyvin tunnistettu tavoite, tutkimustieto lapsen osallisuudesta erilaisissa lastensuojelun prosesseissa vaikuttaa olevan puutteellista (kts. esim. Pösö 2016, 26–27; Sormunen 2021; Godzinsky 2014).

Lastensuojelun sosiaalityöhön liittyy tilanteita, joissa lapsen mielipidettä selvitetään ja lasta kuullaan osana päätöksenteon prosessia tai hallintoasian käsittelyä. Lastensuojelussa on toisinaan myös tilanteita, joissa työntekijän sekä asianosaisten näkemykset vallitsevasta tilanteesta ja sen ratkaisuista eroavat merkittävästi toisistaan. Lastensuojelun prosesseja näissä tilanteissa tarkastellaan suostumuksen sekä tahdonvastaisuuden näkökulmista. Uudistuneen lastensuojelulain (417/2007) yhtenä tavoitteena on ollut parantaa lapsen oikeusturvaa lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa sekä erityisesti tahdonvastaisissa menettelyissä. Lastensuojelulaki (417/2007) käytännössä määrittelee tahdonvastaiseksi tilanteen, jossa huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustaa huostaanottoa (Huhtanen 2016, 33–38). Lapsen mukaan ottaminen päätöksentekoon sekä lapsen mielipiteen selvittäminen sisältää lastensuojelun kontekstissa ulottuvuuksia, joita lapsen osallisuudesta käytävässä keskustelussa ei välttämättä osata huomioida.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen lapsen osallisuutta lastensuojelun kontekstissa ja erityisesti lastensuojelun päätöksenteon sekä huostaanoton prosessissa. Tutkimukseni tarkoituksena on tarkastella, miten lapsen osallisuuden mahdollisuudet näyttäytyvät huostaanottoprosessissa ja mitä erityispiirteitä tahdonvastaisuus prosessiin tuo. Lisäksi tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella tahdonvastaisuuden käsitteen ilmenemistä huostaanottoa koskevassa aineistossa sekä tarkastella tahdonvastaisuuden erityispiirteitä lapsen osallisuuden kautta. Tutkimukseni tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen osallisuuden sisältämiä erityispiirteitä kohtaan vaikeissa lastensuojelun tilanteissa, kuten tahdonvastaisessa huostaanotossa.

Tutkimukseni teoreettis-käsitteellinen viitekehys muodostuu lapsen osallisuuden ulottuvuuksien tarkastelusta Roger Hartin (1992) ja Harry Shierin (2001)

ajatusten pohjalta sekä tahdonvastaisuuden käsitteellisestä tarkastelusta. Tutkimusta varten olen tarkastellut Hartin (1992) sekä Shierin (2001) teorioiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia ja pyrkinyt näin luomaan käsityksen siitä, mitä lapsen osallisuuden toteutuminen edellyttää ja miten nämä edellytykset näyttäytyvät valitussa aineistossa. Tässä tutkimuksessa lapsen osallisuus ymmärretään mahdollisuutena olla aidosti mukana omaa elämää koskevassa päätöksenteossa sekä mahdollisuutena saada tietoa omasta tilanteestaan ja päätösratkaisuiden perusteluista.

Tutkimus on toteutettu integroivana kirjallisuuskatsauksena, ja toteutustapaa on kuvattu tarkemmin luvussa 3. Tutkimuksen aineistohaku sekä työhön valikoitunut aineisto on kuvattu tarkemmin erillisenä liitteenä (liite 1 ja liite 2). Lapsen osallisuuden käsitettä on tässä tutkimuksessa tarkasteltu aluksi yleisellä tasolla, minkä jälkeen lapsen osallisuutta on käsitelty Hartin (1992) ja Shierin (2001) luomien mallien kautta. Tahdonvastaisuuden käsitettä on määritelty huostaanoton ja lapsen osallisuuden kontekstissa. Tulososiossa on käsitelty sisällönanalyysin avulla muodostuneita tuloksia, ja johtopäätöksissä tutkimuksen tuloksia on tarkasteltu asetettujen tutkimuskysymysten kautta. Tutkimustulosten sekä johtopäätösten perusteella olen tutkimukseni lopuksi esitellyt lapsen osallisuutta huostaanoton prosesseissa pohtivan mallini. Työn lopuksi on pohdittu tutkimuksesta esiin nousseita jatkotutkimusaiheita.

2 LAPSEN OSALLISUUS

2.1 Lapsen osallisuuden ulottuvuudet

Lapsen osallisuus on moniulotteinen käsite, jota voidaan tarkastella yksilöllisellä ja yhteisöllisellä tasolla sekä poliittisena tai sosiaalisena kysymyksenä. Stenvall (2020, 21) korostaa lapsen osallisuuden yksilöllisellä tasolla tarkoittavan, että lapsella on mahdollisuus ilmaista mielipiteensä, saada tietoa ja ilmaista halukkuutensa osallistumiseen. Poliittinen osallisuus käsitetään usein yhteiskunnallisen vaikuttamisen mahdollisuuksina ja sosiaalinen osallisuus puolestaan yhteisöön kuulumisena (Nivala 2021, 34–35). Osallisuutta sosiaalisena ulottuvuutena tarkasteltaessa Paju (2007, 11–13) kiteyttää lapsen osallisuuden olevan syrjäytymisen vastavoima.

Kun tarkastellaan lapsen osallisuutta osana päätöksenteon prosesseja, merkityksellistä on erottaa, tarkoitetaanko päätöksenteolla poliittisia, yhteisöllisiä vai lapsen henkilökohtaiseen elämään vaikuttavia päätöksiä (Thomas 2007, 199). Tässä tutkimuksessa lapsen osallisuutta käsitteenä tarkastellaan erityisesti kokemuksena vaikuttamisen mahdollisuuksista itseään koskevassa päätöksenteon prosessissa. Päätöksenteon prosessia tarkastellaan lastensuojelun ja lastensuojeluun liittyvien hallintomenettelyjen, erityisesti tahdonvastaisen huostaanoton, kontekstissa.

Roger Hart (1992) on todennut lapsen oikeuden osallisuuteen olevan lapsen perusoikeus mutta sisältävän useita ristiriitaisia ulottuvuuksia. Ristiriitaisia ulottuvuuksia on tarkastellut myös Kjørholt (2002, 2007), joka on kuvannut lapsen toimijuuden osallistavana subjektina ja suojeltavana objektina muodostavan toimijuuden kaksoisroolin, jossa lapsen osallisuus on vaarana muodostua vain

symbolisia merkityksiä sisältäväksi. Tässä kaksoisroolissa lapsi tulisi ensisijaisesti aina nähdä suojeluun oikeutettuna. Hart (1992) toteaa, että lapsia tulisi suojella tarpeettomalta osallisuudelta ja tarkastella kriittisesti niitä tilanteita, jossa lapsen osallisuuden korostaminen on lapselle haitallista. Lapsen osallisuuden mahdollisuudet vaikuttavat riippuvan aina aikuisen arviosta ja siitä, nähdäänkö lapsen osallisuus tilanteessa lapsen etua toteuttavana vai lapselle itselleen haitallisena. Lastensuojelussa arvion lapsen osallisuuden mahdollisuuksista toteuttaa viime kädessä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Ristiriitaisista merkityksistä huolimatta Hart (1992) painottaa, että lapsella tulisi aina olla mahdollisuus tulla osaksi merkityksellisiä projekteja yhdessä aikuisen kanssa. Lapsen osallisuus edellyttääkin aina vuorovaikutteista suhdetta aikuiseen, jossa aikuisella tulee olla valmiuksia kohdata lapsi ikätasoisesti ja lapsen osallisuutta omalla toiminnallaan edistäen (Stenvall 2020, 16). On tärkeää huomioida, että lapsen osallisuutta ei voida tarkastella samoin kuin aikuisen osallisuutta. Hartin (1992) mukaan lapsen ei voida katsoa olevan yhdenvertainen toimija aikuisen rinnalla, sillä lapsella ei ole kykyä toimia aikuisen tavoin vastuullisena ja oman osallisuutensa tunnistavana toimijana

Kjørholt (2007) toteaa, että lapsen omaa toimijuutta saatetaan yhteiskunnallisessa keskustelussa liiaksi korostaa, mutta samalla lapsen merkitystä yhteiskunnallisena osallistujana usein vähätellään. Kun tarkastellaan lapsen toimijuutta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa, on merkityksellistä ymmärtää, että lapsi toimii yhteiskunnassa usein oman perheensä ohjaamana ja tukemana. Lapsi on aina sidoksissa perhesuhteisiinsa ja toimii näiden sisäisten suhteiden ohjaamana. Yhteiskunnallisen keskustelun tasolla tulisi tiedostaa, että lapsen osallisuuden lisäämisellä voi olla vaikutusta lapsen sisäisiin perhesuhteisiin (Hart 1992, 4–5). Lastensuojelun ja huostaanoton kontekstissa perhesuhteet voivat olla monimutkaisia ja sisältää paljon ristiriitaisia ulottuvuuksia. Lapsen osallisuudesta voi pahimmassa tapauksessa syntyä myös kielteisiä vaikutuksia, jos aikuisen toiminta on suunnittelematonta ja perheen sisäisten suhteiden dynamiikkaa ei tunnisteta (Pollari & Toivonen 2018, 81).

Lapsen osallisuuden moninaisuus vaatii avointa ja moniulotteista tarkastelua. Kjørholt (2007, 40) toteaa, että yhteiskunnallisella tasolla olisi hyödyllistä tunnistaa lapsen toimivan omassa osallisuudessaan erilaisten roolien ja odotusten ohjaamana. Lapsen osallisuuden ulottuvuuksia ja tarkastelua varten on kehitetty useita erilaisia malleja (kts. esim. Thomas 2002; Kjørholt 2007; Gretschel 2002). Tässä tutkimuksessa lapsen osallisuutta on tarkasteltu tarkemmin Roger Hartin (1992) luoman tikapuumallin sekä Harry Shierin (2001) kehittämän tasomallin avulla. Malleja on tarkasteltu tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

2.2 Lapsen osallisuus Roger Hartin sekä Harry Shierin malleissa

Sherry Arnstein (1969) on kirjoituksessaan tarkastellut osallisuutta yhteiskunnallisessa viitekehyksessä ihmisen tapojen ja erilaisten roolien kautta. Arnstein (1969) kuvaa mallin, jossa kansalaisten rooleja yhteiskunnassa ja siihen kytkeytyvää osallisuuden prosessia tarkasteltiin kahdeksanportaisen tikapuiden avulla. Tikapuiden askeleet kuvasivat kansalaisten oikeuksia saada tietoa ja olla osallisena yhteiskunnallisessa päätöksenteossa.

Roger Hart (1992) on luonut Arnsteinin (1969) ajatusten pohjalta erityisesti lapsen osallisuutta tarkastelevan mallin. Osallisuutta kuvaavat mallit on usein esitetty tikapuina tai askelmina, jossa ylöspäin tai eteenpäin kuljettaessa yksilön osallisuuden ja toimijuuden nähdään vahvistuvan ja toteutuvan. Arnsteinin (1969) tapaan myös Hart (1992) kuvaa osallisuutta tikapuina, joissa on kahdeksan askelta. Harry Shier (2001) on puolestaan kehittänyt Hartin (1992) ajatusten pohjalta oman viisitasoisen mallinsa lapsen osallisuudesta erityisesti apukeinoksi lapsia kohtaaville työntekijöille. Shierin (2001) mukaan lapsen osallisuutta voi mallin avulla tarkastella yksilöllisen kohtaamisen tasolla mutta myös organisatorisella tasolla.

Tässä luvussa Hartin (1992) muodostamia lapsen osallisuuden tikapuita sekä Shierin (2001) lapsen osallisuuden tasoja tarkastellaan rinnakkain (kuva 1). Rinnakkaisella tarkastelulla pyrin jäsentämään ja hahmottamaan lapsen osallisuuden askeleiden ja tasojen ilmentymistä valitsemissani aineistossa.

Kuva 1. Roger Hartin (1992) sekä Harry Shierin (2001) lapsen osallisuuden mallit.

Hartin (1992) tikapuiden askeleet ovat nimeltään manipulaatio, somistaminen, tokenismi, määrätty mutta informoitu, konsultoitu ja informoitu, aikuisjohtoinen jaettu päätöksenteko, lapsijohtoinen ja ohjattu päätöksenteko sekä lapsijohtoinen ja jaettu päätöksenteko yhdessä aikuisen kanssa. Hart (1992, 9) on jakanut tikapuut kahteen osioon, jossa tikapuiden alimmat askeleet kuvaavat lapsen näennäistä ja toteutumaton osallisuutta ja tikapuiden ylimmät askeleet kuvaavat lapsen aitoa mahdollisuutta osallisuuteen.

Shierin (2001) malli sisältää viisi tasoa, joista jokainen osallisuuden taso sisältää lisäksi kolme erillistä ulottuvuutta. Shierin (2001, 111) mukaan lapsen osallisuus toteutuu, kun lapsia kuullaan, lapsia tuetaan ilmaisemaan mielipiteensä, lapsen näkemykset otetaan huomioon, lapset otetaan mukaan päätöksenteon prosessiin sekä lapset jakavat valtaa ja vastuuta päätöksenteon prosessissa. Mallin jokainen taso sisältää kolme ulottuvuutta, jotka ovat avaukset, mahdollisuudet ja velvollisuudet. Avauksen taso täyttyy, kun työntekijä sitoutuu työskentelemään osallisuutta edistävästi. Mahdollisuudet toteutuvat, kun työntekijöillä on resursseja toteuttaa osallisuutta edistävää työskentelyä käytännössä. Velvollisuuden taso täyttyy, kun lapsen osallisuuden huomioon ottamisesta tulee velvollisuus organisaatioiden tasolla ja lapsen osallisuuden huomioiminen muodostuu osaksi vakiintuneita työtapoja. Lapsen osallisuus toteutuu aina aikuisen toiminnan kautta. (Emt. 2001, 108–111.)

Hartin (1992, 9) tikapuiden kolme alinta askelmaa edustavat ajatusta, jossa aikuiset voivat olettaa lapsen osallisuuden toteutuvan, vaikka todellisuudessa kyse on siitä, että aikuisen käsitys lapsen osallisuuden aidosta toteutumisesta on valheellinen. Tikkaiden kolme alinta askelta ovat manipulaatio, somistaminen sekä tokenismi. Manipulaation askelmalla aikuinen voi osallistaa lasta mukaan toimintaan, mutta lapsella itsellään ei ole täyttä ymmärrystä toimintansa syistä tai vaikutuksista. Somistaminen puolestaan tarkoittaa, että lapset asetetaan aikuisen ohjaamana edustamaan jotakin vailla ymmärrystä siitä, mitä heidät on asetettu edustamaan. Mikäli lapsella on mahdollisuus puheenvuoroon tai kuulluksi tulemiseen mutta ei tosiasiallista mahdollisuutta valita aihetta, ilmaisunsa tapaa tai oman mielipiteensä muodostamista aiheesta, on kyse tokenismista. Tikapuiden kolme alinta askelmaa voidaan Hartin (1992, 9–10) mukaan nähdä lapsen etuun ja osallisuuteen tähtäävinä, mutta tosiasiasa kaikki alimmat askeleet sisältävät aikuisen kontrollin piirteitä.

Vaikka Shierin (2001) kehittämä malli lapsen osallisuuden tasoista mukailee Hartin (1992) mallia, merkittävän eron malleihin muodostaa se, että Shierin (2001) mallista nämä kolme alinta askelta puuttuvat kokonaan. Vaikka Shier (2001, 110) nimeää kolmen alimman askelman tarjoavan ymmärrystä valheellisen osallisuuden tarkasteluun, hän ei omassa mallissaan ole päätenyt tarkastelemaan näitä tasoja.

Valintaa voi pohtia mielenkiintoisena, sillä Shier (2001) on ensisijaisesti kehittänyt malliaan ammattilaisen toimintaa tukevaksi. Herääkin kysymys, olisiko ammattilaisille suunnatussa mallissa ollut hyödyllistä pohtia myös lapsen osallisuuden toteutumattomuuden ja manipulaation piirteitä. Vaikka Shier (2001) ei ole mallissaan tarkastellut manipulaation tai tokenismin kysymyksiä, voisi mallin ensimmäisen tason ajatella sisältävän myös näitä piirteitä. Shierin (2001, 111–112) mukaan mallin ensimmäisen taso toteutuu, kun lapsia kuullaan, eli käytännössä vastuullinen aikuinen kuuntelee lapsen esittämiä näkemyksiä. Ensimmäisellä tasolla aikuinen ei kuitenkaan tue lasta näkemystensä esiin tuomisessa, vaan aikuista ohjaa uskomus, että lapset eivät lähtökohtaisesti ole halukkaita ilmaisemaan mielipiteitään.

Lapsen todellista osallisuutta kuvataan Hartin (1992) mallissa tikapuiden neljännestä askeleesta ylöspäin edeten ja Shierin (2001) mallissa viidessä nousevassa tasossa. Hartin (1992) ja Shierin (2001) mallien lähtökohtana on, että lapsen osallisuus toteutuu, kun lapsen rooli tilanteessa on aidosti merkityksellinen. Hartin (1992, 12–13) mukaan lapsen todellinen osallisuus ja neljännelle tikapuiden askeleelle nouseminen alkavat muodostua vasta silloin, kun lapsella itsellään voidaan katsoa olevan ymmärrys vallitsevasta tilanteesta ja siitä, miksi lapsen edellytetään tilanteessa ilmaisevan mielipiteensä. Hartin (1992) tikapuiden neljäs askelma vertautuu Shierin (2001) mallin toiseen tasoon. Molemmissa malleissa edellytetään, että lapsen osallistuminen on tilanteessa lapselle vapaaehtoista ja lapsi on ilmaissut halukkuutensa mielipiteensä ilmaisuun. Toisella tasolla aikuinen tunnistaa ongelmia, joiden vuoksi lapsi ei välttämättä halua tuoda mielipiteitään tai näkemyksiään esille, ja aikuinen tukee lasta oman mielipiteensä ilmaisussa. Shierin (2001) mukaan toisella tasolla lasta kuullaan, mutta lapsen mielipiteellä ei ole tosiasiallista vaikutusta tai merkitystä päätöksenteon prosessissa. (emt. 2001, 111–112).

Shierin (2001) mallin kolmas taso ja Hartin (1992) tikapuiden viides askelma kunnioittavat toteutuessaan YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 12. artiklaa, eli lapsen mahdollisuutta ja oikeutta ilmaista näkemyksiään vapaasti itseään koskettavassa asiassa. Shierin (2001) mukaan kolmannen tason toteutuminen edellyttää, että lapsen esittämät näkemykset otetaan päätöksentekoprosessissa muiden tietojen ohella huomioon ja lapsella on mahdollisuus aidosti ilmaista mielipiteensä. On tärkeää huomioida, että lapsen osallisuus päätöksenteossa ei tarkoita sitä, että lapsen kaikki toiveet toteutuvat, vaan lapsen toiveita aidosti kuullaan osana päätöksenteon prosessia. Merkityksellistä tilanteessa on se, että aikuinen perustelee lapselle, miksi päätösratkaisuihin on päädytty. Tärkeää on myös selventää lapselle, miten hänen mielipiteensä on päätöksentekoprosessissa otettu huomioon. Lapsella ei osallistumisen mahdollisuuksista huolimatta ole tässä

vaiheessa kuitenkin todellista valtaa päätöksentekoprosessissa. (Hart 1992, 12; Shier 2001, 113-114.)

Hart (1992, 12-14) kuvaa kuudetta tikapuiden askelmaa lapsen todellisen osallisuuden askelmaksi, jossa toiminta on aikuisjohtoista, mutta aikuisjohtoisuudesta huolimatta lapset osallistuvat yhteiseen päätöksentekoon yhdessä aikuisen kanssa. Shierin (2001, 113-114) mallin neljäs taso toteutuu, kun lapset otetaan mukaan päätöksenteon prosesseihin yhdessä aikuisen kanssa. Neljäs taso edellyttää, että osallistuminen päätöksentekoon on lapselle aidosti mahdollista ja lapselle muodostuu näin ollen muutakin kuin näennäinen mahdollisuus ilmaista mielipiteensä. Neljännellä tasolla myös päätöksenteon prosessien, olosuhteiden ja ympäristöjen, joissa päätöksiä tehdään, tulisi olla lapsiystävällisiä ja lapset aidosti huomioon ottavia. Tämä tarkoittaa sitä, että edellytykset lapsen mukaan ottamiseksi päätöksenteon prosesseihin on luotu myös yhteiskunnan rakenteellisilla ja organisatorisilla tasoilla.

Hartin (1992, 12-14) tikapuiden seitsemäs askelma, eli lapsijohtoinen ja ohjattu päätöksenteko, tarkoittaa, että aikuiset luovat puitteet ja edellytykset lapsen osallisuuteen mutta eivät itse ohjaa tekemistä tai puutu tekemiseen. Tämä luo Hartin mukaan aidon mahdollisuuden lasten itseohjautuvuuteen. Shierin (2001) malli ei sisällä vastaavaa tasoa, jossa lapset vastaisivat toiminnassaan itsenäisesti. Tässä tutkimuksessa Hartin tikapuiden seitsemännen askelman ilmenemistä voi ajatella tarkasteltavan vain näennäisesti, sillä lastensuojelun ja esimerkiksi huostaanoton prosesseissa ajatuksen lasten itseohjautuvuudesta ja aikuisjohtoisuuden puuttumisesta voi lähtökohtaisesti ajatella olevan epärealistinen.

Ylin tikapuiden askelma eli lapsijohtoinen ja jaettu päätöksenteko yhdessä aikuisen kanssa toteutuu Hartin (1992) mukaan harvoin. Viimeisellä tikapuiden askeleella lapsen osallisuus kuvautuu vastavuoroisena toimintana yhdessä aikuisen kanssa, joka edellyttää ja vaatii myös aikuiselta intohimoista ja vastaanottavaista suhtautumista lapsen osallisuuteen (Hart 1992, 11-14).

Shierin (2001) mallissa lapsen osallisuuden ylintä tasoa kuvaa viides taso. Viidennellä tasolla lapset jakavat valtaa ja vastuuta yhdessä aikuisen kanssa. Viides taso vaatii toteutuakseen aikuiselta aitoa vallan jakamista. Vallan jakamisen etuna voidaan nähdä lapsen kasvava kokemus omasta osallisuudestaan ja mahdollisuudestaan vaikuttaa erilaisiin päätöksenteon prosesseihin yhteiskunnassa. Vallan katsotaan tuovan mukanaan myös vastuuta, ja aikuisen tulisi aina valtaa luovuttaessaan arvioida vallan jakamisen sisältämiä riskejä. Jos jaetusti tehdyillä päätöksillä ei ole toivottuja vaikutuksia, prosessin tulisi muodostua mahdollisuudeksi aikuisille ja lapsille oppia riskeistä, joita päätöksenteon prosesseihin yleisesti kuuluu. On tärkeää huomioida, että tasolla viisi ei kuitenkaan ole kyse siitä, että lasta tulee painostaa osallisuuteen tai osallistumaan prosesseihin, joihin lapsi ei esimerkiksi

ikätasoltaan ole kykenevä, vaan kyse on lapsen aidosta mahdollisuudesta jaettuun päätöksentekoon yhdessä aikuisen kanssa. Viides taso saavutetaan, kun organisaatiot ja työntekijät ovat valmiita jakamaan vastuuta ja valtaa päätöksenteon prosesseissa yhdessä lapsen kanssa. (Emt. 2001, 115.)

2.3 Lapsen osallisuus tahdonvastaisen huostaanoton kontekstissa

Tässä tutkimuksessa lapsen oikeutta osallistua sekä oikeutta ilmaista mielipiteensä tarkastellaan lastensuojelun sekä huostaanoton kontekstissa. Lapsen osallisuutta tarkasteltaessa on tärkeää huomioida, että osallisuuden mahdollisuudet eivät ole kaikille lapsille tasavertaisia. Esimerkiksi kaltoinkohtelua, turvattomuutta tai traumaattisia kokemuksia elämässään kokevat lapset voidaan nimetä erityisen haastavissa oloissa eläviksi lapsiksi (Hart 1992, 24). Heikossa asemassa olevat ja erityistarpeiset lapset vaativat osallisuuden tasot saavuttaakseen enemmän aikuisen tukea ja ohjausta. Aikuisen tulee siis pystyä tukemaan lasta mielipiteidensä ilmaisussa, ja tämä edellyttää lasta kohtaavalta aikuiselta erityisiä kykyä ja taitoja (Shier 2001, 111-112).

Tutkimusten mukaan huostaanotetut lapset voidaan katsoa heikommassa asemassa oleviksi ja erityistä tukea tarvitseviksi lapsiksi, joilla on usein ikätovereihinsa verrattuna merkittävästi poikkeavia elämäkokemuksia (esim. Heino ym. 2016, 3). Stenvall (2020, 17-19) toteaa, että lapsen osallisuutta ei voida tarkastella kaikkia lapsia tasapuolisesti koskettavana oikeutena, vaan huomiota tulisi kiinnittää lasten erilaisten tarpeiden ja lähtökohtien huomioimiseen. Vaikka yhteiskunnallisessa keskustelussa lapsen osallisuus ja toimijuus nostetaan tärkeäksi tavoitteeksi, lapsia jätetään usein yhä ulkopuolelle asiayhteyksissä, jotka lapsen oman elämän kannalta muodostuvat merkityksellisiksi (Kjørholt 2007, 29).

Huostaanotolla turvataan vakiintuneesti lapsen huolenpito ja kasvatus tilanteissa, jossa vanhempi ei syystä tai toisesta kykene lapsen kasvatusvastuuseen yhteiskunnan hyväksymällä tavalla. Huostaanotto on viimesijainen interventio sekä juridis- hallinnollinen toimenpide, jolla rajoitetaan ja puututaan vahvasti yksilön perusoikeuksiin. Lähtökohtana huostaanotolle on aina lapsen edun ja oikeuksien toteutuminen, jossa vanhempien etu ja henkilökohtaiset toiveet jäävät toissijaiseksi lapsen etuun nähden. (Pösö 2016, 8-21.) Huostaanottoa päätöksenä sekä hallinnollisena menettelynä säännellään ja ohjataan tarkasti lastensuojelulaissa (417/2007).

Lastensuojelun toimenpiteistä vain huostaanotto ja kiireellinen sijoitus voidaan tehdä vastoin asianomaisen suostumusta. Asianomaisen ilmaistessa vastustuksensa

huostaanoton ja kiireellisen sijoituksen oikeusvaikutuksista säännellään lastensuojelulaissa (417/2007). Vapaaehtoista ja tahdonvastaista huostaanottoa erottavat juuri suostumuksen ja vastustuksen kysymykset. Toimenpiteistä päätettäessä huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi voi ilmaista vastustuksensa huostaanottoa kohtaan. Käytännössä lastensuojelulaki (417/2007) määrittelee tahdonvastaiseksi tilanteen, jossa huoltaja tai 12 vuotta täyttänyt lapsi ilmaisee vastustuksensa sosiaalityöntekijälle. Tässä tutkimuksessa tahdonvastaisena käsitetään tilanteet, jossa asianomaisten vastustuksen ilmaisu on johtanut oikeusvaikutuksien syntymiseen. Tässä yhteydessä vastustuksensa ilmaiseva asianomainen on voinut olla lapsi itse tai lapsen huoltaja.

Lapsen osallisuusosoikeuksilla voidaan nähdä olevan kolme tehtävää. Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen toteuttavat muodollisesti ja konkreettisella tasolla lapsen oikeutta osallistua. Osallisuusosoikeuksien tulisi tehdä lapselle näkyväksi viranomaistoiminnan oikeudenmukaisuutta ja luoda lapselle kokemus siitä, että hän voi luottaa asiaansa käsitteleviin aikuisiin. Vaikeat kokemukset ja päätökset voivat olla helpommin hyväksyttävissä, jos lapselle muodostuu prosessissa kokemus siitä, että hänen näkemyksensä ja mielipiteensä ovat tulleet päätöksenteossa huomioiduiksi. (Pollari & Toivonen 2018, 77–78.) Stenvallin (2020, 17–19) mukaan osallisuuden turvaamisen tavoitteisiin vaikuttaa myös tilanne, jossa lapsen osallisuutta tarkastellaan. Päätöksenteon tukena hallinnollisissa ratkaisuisa selvitetään toisinaan lapsen mielipidettä ja näkemyksiä. Esimerkiksi huostaanotosta päätettäessä ratkaisu vaikuttaa lapsen arkeen merkittävällä tavalla, ja lapsella tulisi tällöin olla mahdollisuus tuoda esiin arkeensa liittyviä näkökulmia. Tärkeää on huomioida yhteinen jaettu käsitys siitä, mitä päätöksillä pyritään saavuttamaan.

Laissa ei ole tarkasti määritely tai kuvattu ilmaisutapaa tai olosuhteita, jolla vastustus tulisi osoittaa, jotta sillä olisi oikeusvaikutuksia. Epäselvissä tilanteissa ja vastustuksen puuttuessa lähtökohtana usein on, että huostaanotto on perustunut vapaaehtoisuuteen. Huhtanen (2016, 33–38) toteaaakin, että esimerkiksi paikalle kuulemistilaisuuteen saapumista tai haluttomuutta ilmaista näkemystään kuulemistilanteessa ei välttämättä tulkita vastustukseksi. Pollarin & Toivosen (2018, 79–80) mukaan on tärkeää huomioida myös tilanteet, joissa lapsi on ilmaissut toiveensa olla osallistumatta kuulemiseen tai mielipiteensä selvittämiseen. Lapsen toiveen kunnioittaminen on lapsen oikeus. Tahdonvastaisuuden ilmaisun tulkinnanvaraisuus ja lapsen oman toiveen kunnioittaminen saattaa siis muodostaa tilanteen, jossa oikeusvaikutuksia ei epäselvässä tilanteessa synny ja suostumukseen liittyvät kysymykset muodostuvat sosiaalityöntekijän tulkinnoiksi.

Oikeudellisesti lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen eroavat toisistaan, vaikka niiden voi nähdä tavoittelevan samaa päämäärää. Lapsen

osallisuusosoikeuksien yhtenä tavoitteena voi nähdä olevan lapsen itsensä tuottaman tiedon kerääminen päätöksenteon tueksi (Pollari & Toivonen 2018, 77-78). Lähtökohdiana on, että alle 12-vuotiaalla lapsella on oikeus saada ilmaista mielipiteensä huostaanottoon liittyen, mutta käytännössä mielipiteen ilmaisulla ei ole tosiasiallisia oikeusvaikutuksia. Mielipiteen selvittäminen on tyyliltään vapaamuotoinen, mutta lapselle tulisi antaa tietoa erilaisista vaihtoehdoista ja hänen tulisi olla tietoinen siitä, miksi ja missä yhteydessä hänen mielipidettään halutaan selvittää. Lapsen kuulemista puolestaan ohjaa ikä, joka lastensuojelulain (417/2007) määrittelemänä on 12 vuotta. Lapsen kuulemiseen liittyy siis menettelyllisiä reunaehdoita, jotka ovat lainsäädännössä tarkkaan määriteltyjä.

3 TUTKIMUSMETODI

3.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on tarkastella lapsen osallisuuden käsitettä ja sen moniulotteisuutta yhteiskunnallisen keskustelun ja aikaisemman tutkimustiedon kautta. Lisäksi tarkoituksena on tarkastella tahdonvastaisuuden käsitteeseen liittyviä erityispiirteitä ja tahdonvastaisuuden käsitteen ilmenemistä huostaanottoa käsittelevässä aineistossa. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä ymmärrystä lapsen osallisuuden erityispiirteistä erityisesti lastensuojelun kontekstissa. Lapsen osallisuuden erityispiirteitä ja ilmentymistä on tarkasteltu huostaanottoon liittyvissä prosesseissa ja tahdonvastaisissa menettelyissä. Tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet ja kohdentuneet tutkimusprosessin aikana.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten lapsen osallisuus kuvautuu valitussa aineistoissa sekä erityisesti huostaanottoon liittyvissä prosesseissa?
2. Miten tahdonvastaisuuden käsite näkyy aineistossa?

3.2 Integroiva kirjallisuuskatsaus tutkimusmenetelmänä

Kirjallisuuskatsaus tutkimusmetodinä pyrkii tarkastelemaan jo tehtyjen tutkimusten tuloksia ja johtopäätöksiä. Kirjallisuuskatsauksen yhtenä tarkoituksena voidaan pitää kokonaiskuvan rakentumista rajatusta asiakokonaisuudesta (Salminen 2011, 4-5).

Kiteilyn & Stogdonin (2014, 9) mukaan kirjallisuuskatsaus ei kuitenkaan ole luettelomainen tiivistys valitusta aiheesta, vaan kirjallisuuskatsauksen voi ajatella avaavan mahdollisuuksia uusien tutkimustulosten syntymiseen sekä epäjohdonmukaisuuksien kriittiseen tarkasteluun. Kuten myös Salminen (2011, 3) nostaa esille, kirjallisuuskatsauksen tavoitteena voidaan nähdä olevan myös uusien teorioiden luominen ja kehittäminen.

Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen voi ajatella olevan laaja katsaus valittuun aineistoon, eikä se ole metodologisesti tarkkaan rajattu (Salminen 2011, 6). Kuvailevassa kirjallisuuskatsauksessa tutkimusprosessia ohjaa tutkimuskysymys, joka tarkastelee käsitteellisiä teemoja tai ilmiöitä. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla on mahdollista tarkastella pirstaleisia aiheita, ja sen tavoitteena voi olla myös tietoisuuden lisääminen valitun aiheen ympärillä. Tutkimuskysymyksen tarkastelu syvällisesti erilaisista näkökulmista on mahdollista kuvailevan kirjallisuuskatsauksen avulla. (Ahonen ym. 2013, 294–296.) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus voi olla muodoltaan integroiva. Integroivassa kirjallisuuskatsauksessa on nähtävissä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen piirteitä, mutta tutkimusaihetta lähestytään monipuolisesti ja vailla metodistisesti rajattuja ehtoja. Valitun aineiston näkökulmat ja metodistiset lähtökohdat voivat olla hyvin erityyppisiä, joka mahdollistaa aiheen laajemman tarkastelun. (Salminen 2011, 6–8.)

Tässä tutkimuksessa tutkimusmenetelmäksi on valittu integroiva kirjallisuuskatsaus, jonka avulla valittua tutkimusaihetta pyritään tarkastelemaan moniulotteisesta näkökulmasta. Integroiva kirjallisuuskatsaus sisältää kriittistä otetta sekä systemaattisen kirjallisuuskatsauksen piirteitä tutkimusvaiheiden tarkkana kuvauksena (Salminen 2011, 6–8). Tässä tutkimuksessa systemaattisen kirjallisuuskatsauksen piirteitä on tuotu mukaan kuvaamalla tutkimuksen vaiheet sekä aineiston haku tarkasti lisäten näin tutkimuksen luotettavuutta sekä toistettavuutta. Kirjallisuuskatsauksen vaiheita on tässä tutkimuksessa toteutettu Ahosen ym. (2013) luoman mallin avulla, joka on esitetty kuvassa 2. Mallia mukailleen on ensin muodostettu alustava tutkimuskysymys, valittu tutkimukseen käytettävä aineisto, muodostettu kuvaileva tulos ja lopuksi tarkasteltu tulosta suhteessa laajempaan kontekstiin. Tutkimusprosessi on edennyt hermeneuttisesti eri vaiheiden limittyessä toisiinsa. (Ahonen ym. 2013, 294).

Kuva 2. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen vaiheet ja erityispiirteet. Ahonen ym. 2013, 294.

3.3 Aineiston hankinta

Tutkimusta varten suoritettuja aineistohakua on kuvattu tarkemmin erillisenä liitteenä olevassa taulukossa (liite 1). Tutkimusaiheen alkaessa hahmottua alustavat aineistohaut on tehty 24.8.2023 Google Scholarin kautta. Alustavaa aineistohakua on suoritettu myös tutustumalla aihetta käsitteleviin artikkeleihin sekä kirjallisuuteen. Aineiston rajaamiseen on jokaisessa haussa käytetty aikaväliä 2003–2023, jolla on pyritty varmistamaan tutkimuksen sisältämän aineiston ajantasaisuus. Alustavien aineistohakujen perusteella aineistoa on vaikuttanut olevan runsaasti, joten aineistoa rajaavien sisäänottokriteerien määrää on ollut syytä lisätä. Aineistohaussa käytetyt hakusanat on kohdennettu niin, että aineisto rajautuisi lastensuojelun ja erityisesti huostaanoton kontekstiin.

Tarkempi aineistohaku on suoritettu 11.9.2023 tietokannoista JYKDOK, Arto, Julkari sekä Janus. Kaikissa hauissa on käytetty sisäänottokriteereinä seuraavia ehtoja: aineisto on vertaisarvioitua ja julkaistu aikavälillä 2003–2023, aineiston kielenä on suomi tai englanti sekä tutkimuksen ollessa kyseessä on tutkimus vähintään väitöskirja tai lisensoitettavainen tutkimus. Aineistohaun jälkeen saatuja hakutuloksia on tarkasteltu, ja poissulkukriteereinä on toiminut eri tietokantojen antamat yhtäläiset hakutulokset sekä aineistot, jotka ovat olleet saatavilla vain lukusalikäyttöön. Jäljelle jäänyttä aineistoa on tarkasteltu tarkemmin ja valittu hakutuloksista ne aineistot, joissa vähintään yhtenä näkökulmana on toiminut lapsen näkökulma. Aineistoon on valittu tutkimuksia sekä artikkeleita, joiden avulla

tutkimusaihetta on pyritty tarkastelemaan mahdollisimman laajasti ja monipuolisesti kuvailevan kirjallisuuskatsauksen edellyttämällä tavalla.

Valittua aineistoa on tarkasteltu alustavien tutkimuskysymysten avulla, jonka kautta on pyritty luomaan käsitys siitä, vastaako valittu aineisto riittävästi asettamiini tutkimuskysymyksiin. Yksi aineistoista on tässä yhteydessä poistettu, sillä se ei vastannut asettamiini tutkimuskysymyksiin. Lopulliseen työhön on valikoitunut seitsemän aineistoa, jotka esitellään tarkemmin liitteenä olevassa taulukossa (liite 2).

3.4 Aineiston analyysi

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jonka avulla laadullisen tutkimuksen aineistoa on tarkoitus tarkastella. Koska tutkimusmenetelmäksi on valittu integroiva kirjallisuuskatsaus, voi sisällönanalyysin katsoa toimivan aineiston järjestämisen apuvälineenä. Aineiston teemoittamisen avulla on pyritty tarkastelemaan, mitä kokonaisuuksia valittujen tutkimuskysymysten ja teorian avulla tutkimuksesta on löydettävissä. Aineistosta on pyritty jäsentämään samankaltaisuuksia sekä toisistaan poikkeavia kokonaisuuksia, joita on peilattu tutkimuskysymykseen sekä valittuun teoreettiseen viitekehykseen. (Sarajärvi & Tuomi 2018, 180–188.)

Sarajärvi & Tuomi (2018 180–188) ovat esitelleet kirjassaan Timo Laineen kehittämän mallin sisällönanalyysistä, jota tässä tutkimuksessa on hyödynnetty. Tutkimuskysymysten avulla on ensin valittu käsitteet, joihin tutkimus on pyritty kohdentamaan. Tämän jälkeen valitusta teoreettisesta viitekehyksestä on luotu malli, jonka avulla on nimetty aineistosta etsittäviä osa-alueita. Aineisto on tämän jälkeen luettu huolellisesti läpi ja merkitty aineistosta ne kohdat, joissa valitut käsitteet sekä teorian avulla muodostetut osa-alueet näyttivät toistuvan. Toistuvien käsitteiden ja osa-alueiden yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia on tarkasteltu kriittisesti. Muodostuneita yhtenäisyyksiä on jäsennelty ja luettu uudelleen, jonka jälkeen ne on teemoitettu tutkimustuloksiksi. Muodostuneita tutkimustuloksia on tarkasteltu tutkimuskysymyksen valossa, minkä jälkeen ne on jäsennelty lopulliseksi kokonaisuudeksi. Muodostuneen kokonaisuuden pohjalta on kirjoitettu tutkimustulosten yhteenveto sekä johtopäätökset. Lopuksi tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä on peilattu valittuihin tutkimuskysymyksiin.

3.5 Tutkimuseettinen näkökulma

Lapsen osallisuutta tarkasteltaessa on ollut tärkeää ymmärtää, että osallisuus ei kosketa kaikkia lapsia tasapuolisesti, eikä näin ollen tämän tutkimuksen kautta ole mahdollista tarkastella kaikkien lasten tilannetta tasavertaisena. Hart (1992, 24) on todennut, että lapsen osallisuutta on mahdollista tarkastella vain niiden lasten osalta, joilla on aitoja ja tosiasiallisia mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallisuuteen. Lapsen osallisuutta tarkastellessa lapsen elämän lähtökohdat muodostuvat merkityksellisiksi, ja lapsen tulisikin ensisijaisesti löytää paikkansa kehittyä tasapainoiseksi aikuiseksi ja tarvittaessa saada ensisijaisesti helpotusta vaikeaan elämäntilanteeseensa tai olosuhteisiin.

Tutkimusaiheen valinta lastensuojelun ja huostaanoton kontekstissa edellyttää erityistä eettistä pohdintaa, sillä tutkimusaiheen voi nähdä kohdentuvan yhteiskunnallisesti heikommassa asemassa oleviin lapsiin. Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen voidaan nähdä olevan aina jonkinasteinen interventio ihmisten henkilökohtaiseen elämään, ja tutkimusta tehdessä on tutkijan vastuulla tunnistaa nämä eettiset erityispiirteet (Strandell 2005). Tässä tutkimuksessa käsitellään sensitiivisiä perheaiheita, jotka muodostuvat perheiden ja lasten henkilökohtaisista ja vaikeaksikin koetuista tilanteista. Kaikissa tutkimuksen tekemisen vaiheissa on kiinnitetty huomiota siihen, että kyseessä on arkaluontoinen ihmisen yksityisyyteen ulottuva tutkimusaihe.

Tässä tutkimuksessa tutkimusmenetelmänä on käytetty integroivaa kirjallisuuskatsausta, jonka myötä tutkimukseen valittu aineisto on rajattu ja sisältää aina tutkijan tekemiä valintoja. Tutkija ei voi koskaan olla täysin puolueeton vailla omia kokemuksia tai näkemyksiä, ja tämän katsotaan vaikuttavan aina tutkijan tekemiin valintoihin puolueettomuuden pyrkimyksistä huolimatta (Salminen 2011, 7). Kaikki tutkimuksen vaiheet sisältävät tutkijan omia valintoja ja rajauksia. Sarajärvi & Tuomi (2018, 190) toteavat, että aineistolähtöisessä tutkimuksessa tutkija itse asettaa käsitteet, tutkimusasetelman sekä menetelmät, joita tutkimuksessaan käyttää. Tutkimuksen analyysivaiheessa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että tutkija ei tee analyysiä omien ennakkoluulojensa kautta ja jokaisessa tutkimuksen vaiheessa on kiinnitetty huomiota tehtyjen valintojen tarkasteluun sekä perusteluun. Eettisiä periaatteita on tarkasteltu tutkimuksen jokaisessa vaiheessa aina tutkimusta suunniteltaessa, sitä konkreettisesti toteutettaessa sekä siitä raportoitaessa.

Tutkimusta tehdessä on kunnioitettu hyvän tieteellisen käytännön edellytyksiä (Sarajärvi & Tuomi 2018, 270). Käytännössä tämä on tarkoittanut Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) laatiman ohjeistuksen tarkastelua. Tutkimuksen kaikissa vaiheissa on pyritty eettisesti vastuullisiin ja oikeisiin toimintatapoihin. Tässä

tutkimuksessa hyvää tieteellistä käytäntöä on toteutettu esimerkiksi eettisesti kestäväällä tiedonhankinnalla sekä muiden tutkijoiden työn ja saavutusten kunnioittamisella.

4 TULOKSET

4.1 Lapsen osallisuus muodollisena velvollisuutena

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen osallisuuden edut ja merkitykset tunnustetaan yleisellä tasolla hyvin. Esimerkiksi Törrösen ym. (2023, 141) tutkimuksen mukaan kuulluksi tuleminen kokemus voi auttaa lapsia ymmärtämään ja käsittelemään omia vaikeitakin elämäkokemuksiaan. Lasten ja työntekijöiden kohtaamisten nähtiin tutkimuksessa avaavan lapsille näkökulmia yhteiskunnalliseen ja demokraattiseen päätöksentekoon ja vaikuttavan lapsen kokemukseen oikeudenmukaisuudesta. Lapsen osallisuuden katsottiin edistävän lapsen itsetunnon ja arvokkaaksi kokemisen kokemusta (emt. 2023, 142). Aineiston perusteella lapsen osallisuuden huomioiminen ei ollut tuore tai uusi vaatimus huostaanoton kontekstissa. Selinin (2007, 79) tutkimuksen mukaan Tarvainen (1954) on kiinnittänyt huomiota lapsen osallistumisen mahdollisuuksien lisäämiseen huostaanottoprosesseissa jo 1950-luvulla.

Aineiston perusteella lastensuojelun käytännön työssä sekä oikeudellisen päätöksenteon prosesseissa lapsen oikeus olla osallisena omassa prosessissaan tunnustettiin hyvin. Kuokan & Pösön (2016), Välikosken ym. (2020) sekä Godzinskyn (2012) tutkimuksista on nähtävissä, että muodollisesti lastensuojelussa lapsen mielipiteen selvittäminen ja lainmukainen kuuleminen toteutuivat pääsääntöisesti hyvin. Lapsen mahdollisuus ilmaista mielipiteensä asiaansa liittyen vaikutti tarkasteltavassa aineistossa toteuttavan käytännön tasolla Hartin (1992) sekä Shierin (2001) kuvaamia, lapsen osallisuuden ensimmäisiä edellytyksiä. Percy-Smith & Thomas (2010, 357) toteavatkin, että osallisuus-oikeuksien käsite tarkoittaa, että

lapsella on oikeus konkreettiseen osallistumiseen sekä osallisuuteen, joka tässä yhteydessä käsitetään mukana olon kokemuksena omaa elämää koskevassa päätöksenteossa.

Aineiston perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että yhteiskunnallisella sekä organisatorisella tasolla lapsiystävällisyys ja -lähtöisyys toteutuvat harvoin ja työntekijöiden resurssit lapsen osallisuuden tukemiseksi kuvautuvat osittain puutteellisina. Kuokan & Pösön (2016, 60–68) tutkimuksessa hallinto-oikeuden käytäntöjä kuvataan aikuislähtöisinä, eikä esimerkiksi käräjäoikeuksien aikatauluja tai ympäristöjä nähdä lapsiystävällisinä vaan jopa lapselle pelottavina ympäristöinä. Vastaavaa huomiota esittävät myös Välikoski ym. (2020, 337), jotka tutkimuksensa tulosten pohjalta kyseenalaistavat kuulemistilaisuuksien lapsiystävällisyyttä. Välikosken ym. (2020, 337) mukaan kuulemistilaisuuksien rakenne ei lasten kohdalla juuri eroa aikuisille tarjotusta kuulemistilaisuudesta, jotka sisältävät usein asiakirjoihin painottuvaa keskustelua. Shierin (2001) mallissa kuvatut lapsen osallisuuden mahdollisuuksiin vaikuttavat avauksien, mahdollisuuksien sekä velvollisuuksien tasot vaikuttavat siis toteutuvan organisaatioissa osin puutteellisesti.

Hurtigin (2006, 182–184) mukaan tiedonkeruun tilanteet, joissa lapsen mielipidettä selvitettiin, vaikuttavat sisältävän yhä vähän läpinäkyvyyttä. Lasten kanssa ei välttämättä esimerkiksi käydä läpi sitä, miksi lastensuojelun työntekijät käyvät heidän kotonaan. Lasten oikeudesta esittää työntekijöille kysymyksiä kerrotaan lapsille itselleen harvoin. Selin (2007, 80) tarkastelee työssään Piiraisen (1965) tutkimusta, jossa huostaanotettujen lasten toiveita huostaanoton prosessiin liittyen on selvitetty. Piiraisen (1965) tutkimuksen mukaan nuoret painottavat toivetta oikean ja riittävän tiedon saamisesta sekä nuorten itsensä mukaan ottamisesta sijoitusprosessiin. Välikosken ym. (2020, 338) tutkimuksesta ei käy ilmi sitä, onko lapsilla ollut tosiasiallisia mahdollisuuksia tutustua esimerkiksi asiakirjoihin, joilla huostaanoton hakemista ja kuulemistilaisuutta perustellaan. Lapsen osallisuus kuvastuu aineistossa usein muodollisina yhteiskunnallisina linjauksina sekä oikeuksina, joihin aikuisen toimesta kyllä pyritään, mutta joissa lapsen osallisuus vaikuttaa kuvautuvan pintapuolisena.

Aineistot välittävät viestiä siitä, että lapsilla on kykyä ilmaista mielipiteitään ikätasoisesti, jos mielipiteiden ilmaisuun annetaan mahdollisuus. Törrösen ym. (2023, 138) mukaan lasten tutkimusvastaukset välittävät lasten toiveita ja näkemyksiä työntekijää kohtaan. Pienetkin lapset pystyvät ilmaisemaan omia mielipiteitään ja jakamaan toivettaan olla osallisena omaan elämäänsä liittyvissä päätöksenteon prosesseissa. Törrösen ym. (2023, 132) tutkimuksessa lapsilta on kysytty heidän halukkuudestaan osallistua tutkimukseen, ja lapsille on selvennetty, missä yhteydessä ja mihin tarkoituksiin heidän vastauksiaan tullaan käyttämään. Hurtig (2006) nostaa

esille artikkelissaan, että lapsen asemaa kehittymättömänä ja haavoittuvana yksilönä ei tulisi ylikorostaa. Vastaavaan on kiinnittänyt huomiota myös Hart (1992, 15) joka toteaa, että lapsen osallisuutta ja kykyä osallistua ei pitäisi aliarvioida. Suojelun ja osallistumisen periaatteita saattaa olla vaikeaa yhdistää, sillä suojelun korostaminen herkästi kaventaa osallisuuden mahdollisuuksia (Strandell 2005). Lapsen kyky kommunikoida ei vastaa aikuisen kykyä, mutta tämä ei poissulje lapsen kyvykkyyttä osallisuuteen. Törrösen ym. (2023, 133) mukaan pienten lasten tutkimusvastaukset näyttäytyvät osin lyhyinä ja suppeina mutta onnistuvat kuitenkin välittämään lasten näkemyksiä ja mielipiteitä eteenpäin tutkijoille. Mikäli lapsi ajatellaan kykenemättömäksi omien mielipiteidensä ilmaisuun tai osallisuuteen, tulee lapsesta täysin riippuvainen aikuisen päätöksiä ja toimia kohtaan (Nylund 2021, 574).

4.2 Aikuisesta riippuvainen osallisuus

Hart (1992) ja Shier (2001) kuvaavat lapsen osallisuuden edellyttävän aina vuorovaikutteista suhdetta aikuiseen ja lapsen osallisuudelle annettujen mahdollisuuksien riippuvan aina aikuisen arviosta. Aineiston perusteella lapsen osallisuuden mahdollisuudet vaikuttavat usein olevan riippuvaisia aikuisen luomista edellytyksistä. Hurtigin (2006, 168–169) artikkelissa lapsen osallisuus kuvautuu Kjørholtin (2007, 29) kuvaaman kaksoisroolin kaltaisena. Lapsi nähdään oman näkemyksensä ilmaisuun oikeutettuna mutta samalla aikuisten toiminnasta riippuvaisena. Vanhempien vahva asema huostaanotto-prosessissa muodostuu joissain tilanteissa lapsen oikeuksiin suhteutettuna ongelmalliseksi. Mikäli vanhemmat estävät, kieltävät tai manipuloivat lapsen roolia tiedon tuottajana, osallisuuden mahdollisuus saattaa estyä (Hurtig 2006, 176–177). Perhe tunnustetaan lapsen ensisijaisena perusr ryhmänä, mutta monissa kulttuureissa lapsella ei ole puhevaltaa edes oman perheensä sisällä. Sananvapaus ja osallisuus voi näin ollen siis olla vastoin huoltajien tahtoa (Hart 1992, 6–7). Nylund (2021, 564) toteaa lapsen osallisuuden näyttäytyvän haastavana käsitteenä suhteessa lapsen yhteiskunnalliseen asemaan sekä suhteessa lapsen ja vanhemman keskinäiseen hierarkiaan.

Aineiston perusteella lastensuojelun toiminta vaikuttaa usein olevan aikuislähtöistä ja keskittyvän paljon aikuisten näkökulmaan vallitsevasta tilanteesta. Lastensuojelun pyrkimyksenä on usein tavata lapsia ja vanhempia yhdessä, jolloin mahdollisuuksia tuoda esille erillisiä näkemyksiä ei välttämättä synny (Hurtig 2006, 168). Shierin (2001) mukaan aikuista saattaa myös ohjata uskomus siitä, että lapsi ei ole halukas ilmaisemaan mielipidettään. Välikosken ym. (2020, 327) tutkimuksessa lapsia on kuultu viidessä tilaisuudessa, joista kolmessa lapsi on ollut

kuulemistilaisuudessa yksin. Aineiston perusteella aikuiset vaikuttavat yhä toimivan pääasiallisina perhe-elämän kuvaajina.

Godzinskyn (2012, 100) tutkimuksessa haastatellut sosiaalityöntekijät kuvaavat, että lastensuojelun työprosessit ovat aikuisjohtoisia ja -keskeisiä. Tutkimuksessa haastatellut asiantuntijajäsenet kuvaavat lasta usein tavattavan huostaanotto-prosessin aikana kerran tai kaksi, ja työntekijävaihdokset ovat tavallisia. Tämän todetaan huostaanotto-prosessissa usein käytännössä tarkoittavan sitä, että kukaan ei keskity lapsen näkökulmaan. Selin (2007, 80) tarkastelee tutkimuksessaan Lehtisen (1963) ajatuksia, joka toteaa, että lapsella ei ole huostaanotto-prosessissa sananvaltaa, sillä lapselta puuttuu oikeudellinen toimintakyky ja itsenäinen puhevalta. Lehtisen (1963) mukaan lapsen puhevallan käyttäjinä toimivat lapsen vanhemmat. Samaan lopputulokseen on tullut tutkimuksessaan myös Godzinsky (2012, 102), joka toteaa, että lapsen huoltaja edustaa ja käyttää puhevaltaa myös silloin, kun lapsi ja huoltaja ovat erimielisiä tilanteesta. Käytäntöjä vaikuttaakin yhä ohjaavan se käsitys, että lapset ovat kykenemättömiä itsenäisiin päätöksiin ja huoltajan tulee käyttää puhevaltaansa lasta koskevilla päätöksillä. Mikäli lapsella ei käytännössä ole mahdollisuutta esittää mielipidettään, kukaan ei valvo, onko vanhemman esittämä lapsen näkemys todellinen (Nylund 2021, 575).

Hartin (1992) sekä Shierin (2001) kuvaaman lapsijohtoisien ja jaetun päätöksenteon mahdollisuudet näyttäytyvät aineiston perusteella jäävän huostaanotto-prosesseissa käytännössä mahdottomiksi toteutua. Välikoski ym. (2020, 333–334) toteavat, että kuulemistilaisuuksissa ratkaistaan lapsen elämään merkittävästi vaikuttavia päätöksiä. Kuulemistilaisuus ei kuitenkaan ole neuvottelu, jossa kaksi osapuolta olisivat tasavertaisia keskenään, sillä sosiaalityöntekijä ja hallinto-oikeus edustavat tilanteessa asiantuntijaa, joka käyttää asiantuntijavaltaa.

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että lapsen osallisuuden lisäämisen huostaanotto-prosessissa ajatellaan johtavan lapselle kuulumattoman vastuun korostumiseen. Kuokan & Pösön (2016, 60–68) sekä Godzinskyn (2012, 94–95) tutkimuksen hallinto-oikeuden jäsenet pitivät tärkeänä sitä, että lapselle ei jäisi kuvaa, että lapsella olisi oikeudessa valta päättää asioistaan. Tutkimuksessa osa hallinto-oikeuden jäsenistä on sitä mieltä, että lasten ei tulisi olla läsnä suullisissa käsittelyissä lainkaan, sillä tämä saattaisi vahvistaa lapsen käsitystä päätösvastuusta (Godzinsky 2012, 94–95). Jaetun päätöksenteon voi nähdä sisältävän myös muita ulottuvuuksia kuin pelkän päätösvastuun kysymykset. Lapselle saattaa olla tärkeää esimerkiksi se, miten perheen perinteitä ylläpidetään tai missä lapselle tärkeitä leluja säilytetään. Lähestymistapa mahdollistaa lapsen osallisuuden ilman, että lapsen tulee ottaa kantaa vaikeisiin asioihin (Nylund 2021, 577). Lapsi tulisi kohdata aktiivisena toimijana, vaikka lapsen näkökanta voi toisinaan olla epärationaalinen. Lapselle mahdollisuus

olla aidosti osallisena saattaa olla yhtä merkityksellistä kuin se, että lapsella olisi mahdollisuus vaikuttaa lopputulokseen (Thomas 2002, 387).

Merkitystä on myös sillä, millä tavalla lapselle ilmaistaan osallisuuden mahdollisuudesta. Vaikka lapselle kerrotaan, että mielipiteen ilmaiseminen on vapaaehtoista, voi vapaaehtoisuuden ilmaisijana toimia auktoriteettiasemassa oleva aikuinen. Lapsi voi tilanteessa ajatella, että hänellä ei ole todellista mahdollisuutta kieltäytyä näkemystensä kertomisesta (Hart 1992, 15). Törrösen ym. (2023, 138–139) tutkimuksen mukaan lapset vaikuttavat kuitenkin ymmärtävän alisteisen asemansa suhteessa sosiaalityöntekijöihin. Lapsilla on ymmärrys siitä, että sosiaalityöntekijä voi päätöksillään vaikuttaa esimerkiksi lapsen sijaishuoltopaikkaan. Tutkimuksen mukaan lapset myös ilmaisevat, että heillä ei aina ole mahdollisuutta ottaa työntekijään yhteyttä ja siksi lapset toivovat sosiaalityöntekijältä aktiivisuutta lapsen mielipiteen selvittämisessä.

Selin (2007, 84) nostaa esille Helasvuon (1975) esittämän kannanoton siitä, että lapsen osallisuutta tulisi lastensuojelun prosesseissa lisätä. Erityisen tärkeänä Helasvuo (1975) näkee huostaanotto-prosessissa lapsen oman asenteen selvittämisen sekä tehdystä päätöksestä lapselle tiedottamisen. Shierin (2001) mallin mukaisesti lapsen osallisuuden kolmannen tason saavuttaminen edellyttää, että aikuinen perustelee lapselle tehtyjä päätöksiä. Lapsen tiedottamisen päätöksenteon jälkeen vaikuttaisi tunnistetun lapsen osallisuuden edellytykseksi jo kauan ennen Hartin (1992) sekä Shierin (2001) kehittämiä malleja. Aineiston perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että lapselle huostaanotto-prosessissa tehtyjä päätöksiä selvennettiin tai perusteltiin harvoin. Esimerkiksi Törrösen ym. (2023, 132–133) lapsen osallisuuden korostamiseen pyrkivästä tutkimuksesta ei käy ilmi, onko tutkimuksen tuloksia käsitelty yhdessä lasten kanssa sen valmistuttua tai ovatko lapset saaneet tiedon siitä, mihin asioihin heidän mielipiteensä on vaikuttanut.

4.3 Vaikutuksille altis lapsi

Vaikka lapsen oikeus olla osallisena omassa prosessissaan vaikuttaa aineiston perusteella muodollisella tasolla toteutuvan, lapsen omaan mielipiteeseen suhtaudutaan aineiston perusteella osittain ristiriitaisesti. Kuokan & Pösön (2016, 60–68) tutkimuksessa hallinto-oikeuden päätöksentekijät arvioivat lapsen osallisuuden toteutumista varauksellisesti. Lapsen näkemyksen arvioidaan usein tulevan merkittävästi heikommin esille kuin lapsen huoltajan tai vanhemman näkemyksen. Kuokan & Pösön (2016, 60–68) tutkimuksessa haastatellut asiantuntijajäsenet kuvaavat lapsen kuulemista usein hyvin suppeaksi ja lapsen näkökulmaa prosessin

aikana tarkasteltavan harvoin. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että lapsella ei aina ole päätösprosesseissa ollut tosiasiallista mahdollisuutta ilmaista mielipidettään tai näkemystään edes välillisesti, sillä nämä eivät ole tulleet esille asiakirjoista eikä lapsi ole ollut aina paikalla käsittelyissä.

Aineiston mukaan lapsen mielipiteisiin ja näkemyksiin suhtaudutaan varauksellisesti yhteiskunnallisella ja institutionaalisella tasolla. Godzinskyn (2012, 99) tutkimuksessa valtaosa hallinto-oikeuden jäsenistä kuvaa lapsen suullisella kuulemisella olevan vain muodollinen merkitys päätöksenteossa. Tutkimuksessa hallinto-oikeuden jäsenet suhtautuvat varauksellisesti siihen, että huostaanotto-prosessissa lapsen mielipide olisi luotettavasti selvitetty (Godzinsky 2012, 99). Myös Kuokan & Pösön (2016, 60–68) tutkimuksessa hallinto-oikeuden päätöksentekijät suhtautuvat lapsilähtöisyyteen varauksellisesti ja näkevät lapset usein vaikutuksille alttiina. Päätöksentekijät pohtivat, kenen vuoksi lapsi kuulemistilaisuudessa kertoo omia näkemyksiään tai mielipiteitään.

Lasten tuottaman tiedon varauksellinen luonne nostetaan esille Kuokan & Pösön (2016) sekä Godzinskyn (2012) tutkimuksessa. Törrönen ym. (2023, 133) toteavat, että luottamuksen kysymykset nousevat esille aina, kun tutkimustietoa kerätään lapsilta. Lapsen tiedontuottajana suhtaudutaan usein varauksellisesti, ja lapsen kykyä ymmärtää osallistumisensa seurauksia kuvataan usein puutteelliseksi (Strandell 2005). Hurtig (2006, 171) erittelee artikkelissaan erilaisia tulkintakehyksiä, jotka voivat ohjata lapsen suhtautumista tietoon. Yhtenä esimerkkinä näistä kehyksistä toimii lojaaliuskehys, jonka mukaan lapsen tiedon tuottamiseen sisältyy aina lojaliteetti suhteessa omaan vanhempaansa. Kuten Törrönen ym. (2023, 133) sekä Hämäläinen ym. (2014) tutkimuksessaan toteavat, lapsilta kerättyyn tutkimustietoon suhtaudutaan usein sen todenperäisyyttä kyseenalaistaen.

Varauksellinen suhtautuminen lapsen tietoon nostaa aineiston pohjalta kysymyksiä siitä, toteutuuko lapsen osallisuus huostaanotto-prosesseissa vain näennäisellä tasolla. Riskinä on, että lapsen osallisuus muodostuu näissä tilanteissa Hartin (1992) kuvaaman manipulaation, somistamisen tai tokenismin kaltaiseksi, jossa aikuisen käsitys lapsen osallisuuden toteutumisesta on valheellinen. Mikäli lapsella on mahdollisuus kuulluksi tulemiseen, mutta ei mahdollisuutta valita aihetta tai ilmaisunsa tapaa, on Hartin (1992) mukaan kyse tokenismista. Huostaanoton prosesseissa lapsella ei aineiston perusteella käytännössä ole ollut mahdollisuuksia määritellä ilmaisunsa tapaa tai aihetta, ja lapsi nähdään prosessissa vaikutuksille ja manipulaatiolle alttiina.

Lapsen osallisuus ja lapsen tuottama tieto sisältää aineiston perusteella aina myös intervention mahdollisuuden. Intervention mahdollisuus muodostuu lapsen asemasta suojeluun oikeutettuna yksilönä. Avoimesti mielipiteestä aikuiselle

kertominen ei välttämättä johda lapsen kannalta toivottuun lopputulokseen, mikäli lapsi kertoo kaltoinkohtelusta, joka voi johtaa lapsen elämään merkittävästi vaikuttaviin toimenpiteisiin (Hurtig 2006, 185). Hämäläinen ym. (2014, 62–64) kuvaavat tutkimuksessaan, että sensitiivisiä perheaiheita koskevat lapsen haastattelututkimukset sisältävät aina intervention tarpeen mahdollisuuden. Mikäli lapsi olisi tuonut haastattelussa esille huolestuttavaa tietoa, olisi lastensuojeluilmoituksen tekeminen ollut tilanteessa välttämätöntä. Tämä olisi osaltaan saattanut rikkoa lapsen luottamusta tutkijaa kohtaan. Törrönen ym. (2023, 140) toteavat, että lapsi voi vältellä vaikeista aiheista puhumista ja kokea vaikeissa tilanteissa stressiä. Myös Hämäläisen ym. (2014, 58) tutkimuksessa todetaan, että lapsi saattaa vaihtaa puheenaihetta, kun haastattelija ottaa esille lapsen biologisiin vanhempiin liittyviä vaikeita asioita tai tilanteita.

4.4 Tahdonvastaisuuden moniulotteisuus

Tutkimukseen valituista aineistosta Kuokan & Pösön (2016) sekä Godzinskyn (2012) tutkimukset tarkastelevat huostaanottojen käsittelyä hallinto-oikeuksissa, joka käytännössä tarkoittaa, että huostaanotto on ollut tahdonvastainen. Törrösen ym. (2023) sekä Välikosken ym. (2020) tutkimuksissa tarkastellaan lapsen kuulemiseen liittyviä näkökulmia, ja tahdonvastaisuuden käsite ilmenee aineistossa suoraan tai välillisesti tulkittuna. Hurtigin (2006) artikkelissa sekä Hämäläisen ym. (2014) tutkimuksessa tahdonvastaisuuden käsitettä ei esiinny. Selinin (2007) tutkimuksen yhtenä osana on tarkasteltu pakon sekä tahdonvastaisuuden käsitteen ilmenemistä eri aikakausina. Pakkoon ja tahdonvastaisuuteen liittyvä vallankäyttö näyttäytyy Selinin (2007, 76, 96) tutkimuksessa lastensuojeluun kiinteästi liitettävänä ulottuvuutena ja haastavana asiana.

Törrösen ym. (2023, 132) tutkimus on ensisijaisesti kohdennettu alle 12-vuotiaisiin lastensuojelun avo- ja sijaishuollon asiakkaana oleviin lapsiin. Vastanneista lapsista osa on tutkimuksen kohdennuksen sekä vastausten perusteella ollut kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia. Hämäläisen ym. (2014) artikkelin yhtenä osana tarkastellaan perhehoitoon sijoitettujen lasten haastatteluja, joten käytännössä tutkimuksessa selvitetään huostaanotettujen lasten mielipiteitä. Hämäläisen ym. (2014, 53) tutkimukseen haastatellut lapset ovat iältään 8–12-vuotiaita, ja Törrösen ym. (2023, 132) tutkimus on kohdennettu alle 12-vuotiaisiin lapsiin, joten huostaanotosta päätettäessä lapsen mielipide on saatettu selvittää, mutta lasta ei ole oikeudellisesti kuultu.

Törrösen ym. (2023, 138) artikkelissa vastentahtoisuuden käsite ei nouse suoraan esille, mutta vastauksissaan lapset ovat esittäneet konkreettisia toiveita sosiaalityöntekijälle. Lapset ovat esimerkiksi toivoneet työntekijän estävän lapsen kotiuttamisen tai palauttavan lapsen asumisen takaisin kotiin. Lasten tutkimusvastauksien voi siis tulkita sisältävän suostumuksen sekä vastentahtoisuuden ulottuvuuksia.

Kuokka & Pösö (2016, 52–53) sekä Godzinsky (2012, 64) ovat tarkastelleet tutkimuksessaan hallinto-oikeudessa käsiteltäviä huostaanottopäätöksiä. Käytännössä kyse on siis ollut tahdonvastaisuuden sisältävästä prosessista ja jonkun asianomaisen ilmaisemasta vastustuksesta huostaanottoa kohtaan. Kuokka & Pösö (2016, 52–53) nostavat artikkelissaan esille, että saman huostaanottoprosessin sisällä eri osapuolten kesken saattaa ilmetä eriäviä mielipiteitä siitä, perustuuko huostaanotto suostumukseen vai vastentahtoisuuteen. Yhdenkin asianomaisen vastustus muodostaa huostaanotosta hallinto-oikeudessa päätettävän ratkaisun, joten tahdonvastaisuuden käsite saattaa sisältää vain esimerkiksi vanhempien vastustuksen lapsen hyväksyessä päätöksen.

Aineistoista ei aina käy ilmi, onko tahdonvastaisessa tilanteessa vastustuksen esittänyt osapuoli vanhempi vai lapsi. Esimerkiksi Välikosken ym. (2020, 327) tutkimuksessa tarkastellaan viittä kuulemistilaisuutta, jossa osallisena on ollut lapsi. Tutkimuksessa tarkastelluista kuudestatoista kuulemistilaisuudesta kaksi on päättynyt vastustukseen, mutta aineistossa ei eritellä, onko vastustuksen ilmaisijana toiminut lapsi vai aikuinen. Ainoastaan Godzinsky (2020, 65) tutkimus sisältää yksityiskohtaisen tiedon siitä, että käsitellyssä tutkimusaineistossa huostaanottoa prosentuaalisesti eniten vastustavat 12 vuotta täyttäneet lapset.

Tahdonvastaisuuteen liittyvää ilmaisun tapaa kuulemistilaisuuksissa ei aineistoissa kuvata lainkaan. Huostaanoton nähdään puuttuvan niin merkittävällä tavalla vanhempien ja lasten elämään, että vanhempien ja lasten osallistuminen päätöksentekoon nähdään erityisen tärkeänä. Osallistumisen edellytyksenä nähdään, että vanhemmalla tai lapsella on mahdollisuus esittää mielipiteensä suullisesti tai kirjallisesti (Hirvelä 2021, 308). Koska lainsäädäntö ei määrittele tarkasti tapaa, jolla asianomaisen tulisi ilmaista kuulemistilaisuudessa vastustuksensa, näyttäytyy lapsen osallisuus aineiston pohjalta ristiriitaisena.

Hurtig (2006, 178–179) toteaa, että lapset vaikuttavat jäävän toistuvasti omissa prosesseissaan tiedontuottajina sivullisiksi. Hurtigin (2006, 180) mukaan lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä tunnustetaan hyvin, mutta lapsen kanssa harvoin käsitellään sitä, missä yhteydessä lapsen toivotaan ilmaisevan mielipiteensä ja mihin ilmaistua mielipidettä käytetään. Tässä yhteydessä lapsen kuuleminen täyttää usein vain muodollisen velvollisuuden. Lapsen näkemys hukkuu usein vanhempien tai

ammattilaisten tiedon ja näkökulmien alle, jotka kuvautuvat prosesseissa usein lapsen tietoa merkityksellisempinä (emt. 178–179.) Kuokka & Pösö (2016, 52–53) toteavat, että huostaanotossa lapsen osallisuuden merkitys korostuu, sillä ilman osallisuutta lapsella ei ole tosiasiallista mahdollisuutta ilmaista asiassa vastustustaan tai suostumustaan. Nylundin (2021, 573) mukaan lapsen oikeudet eivät voi toteutua, mikäli lapsen oikeus osallisuuteen ei toteudu. Osallisuus on subjektiivinen kokemus, jossa merkityksellistä on, että lapsi itse kokee tullessa kuulluksi, kohdatuksi ja mielipiteensä aidosti otetun huomioon päätöksenteossa (Percy-Smith & Thomas 2010, 357).

Tahdonvastaisuuden ilmaiseminen ei aina lasten kohdalla ole aineiston mukaan helposti tulkittavissa oleva asia. Välikoski ym. (2020, 331) toteavat, että kuulemistilaisuus edellyttää asianosaiselta viestintätekoja, ja asian vaikeuden vuoksi suoraan kysymykseen asiasta saattaa olla hankalaa vastata. Hurtig (2006, 173) toteaa artikkelissaan, että lapset voivat tuottaa ja viestittää aikuiselle tietoa hyvin moninaisin tavoin. Lapsi ei välttämättä kykene ilmaisemaan asioita suoraan kysyttäessä, vaan saattaa ilmaista asioita olemuksellaan ja käytöksellään. Törrösen ym. (2023 139–140) tutkimuksessa nousee esille, että lapset saattavat vältellä vaikeista tilanteista puhumista tai reagoida vaikeisiin tilanteisiin moninaisin tavoin. Näiden viestien tulkitseminen vaatii ammattilaisilta erityistä kykyä ja osaamista (Hurtig 2006, 173–174).

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lapsen osallisuus vaikuttaa aineiston perusteella sisältävän moniulotteisia merkityksiä ja tulkintoja. Aina ei ole selvää, mitä lapsen osallisuuden käsitteellä aineistoissa tarkoitetaan ja mitä edellytyksiä lapsen osallisuuden toteutumiseen erilaisissa tilanteissa on mahdollista muodostua. Lapsen osallisuutta tarkastellaan aineistoissa usein aikuisten velvollisuutena lapsen oikeuksien ja erilaisten lakien kautta. Toisinaan aineistosta on hankalaa erottaa, käsitetäänkö lapsen osallisuuden toteutuminen huostaanottoprosesseissa lapsen mahdollisuutena osallistua ja ilmaista mielipiteensä vai henkilökohtaisena osallisuuden kokemuksena ja mahdollisuutena aitoon jaettuun päätöksentekoon. Lapsen osallisuuden käsitteelle ei teoreettisella tasolla eikä valitussa aineistossa vaikuta olevan selkeitä ja yhteneväisiä reunaehtoja, mikä tekee lapsen osallisuuden käsitteen sisältämien merkitysten tulkitsemisesta vaikeaa.

Aineiston pohjalta tarkasteltuna vaikuttaisi siltä, että huostaanottoprosesseissa lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen juridishallinnollisena ja muodollisena toimena toteutuu verrattain usein. Lapsen mielipide pyritään selvittämään ja lapsen näkemystä eri asiayhteyksissä kuulemaan. Aineiston perusteella lastensuojelun toimijat ja työntekijät vaikuttavat ymmärtävän lapsen osallisuuden sisältämiä erityispiirteitä hyvin, ja lapsen saama tuki tilanteissa kuvautui tärkeänä ja tunnistettuna asiana. Lapsen osallisuus huostaanottoprosesseissa vaikuttaa aineiston perusteella kuitenkin olevan usein muodollista ja lastensuojeluun liittyvien prosessien aikuiskeskeisiä sekä aikuisjohtoisia. Aineiston perusteella on syytä kriittisesti pohtia, näyttäytyykö lapsen osallisuus huostaanoton prosesseissa enemmän näennäisenä, esimerkiksi Hartin (1992) kuvaaman tokenismin kaltaisena. Tokenismissa lasta saatetaan pyytää ja rohkaista ilmaisemaan mielipiteensä varmistumatta siitä, että lapsi ymmärtää, missä asiayhteydessä mielipidettä kysytään ja mitä vaikutuksia mielipiteen esittämisellä voi olla.

Tahdonvastaisuuden käsite vaikuttaa aineiston perusteella huostaanottoprosesseissa sisältävän moniulotteisia merkityksiä. Tahdonvastaisuuden käsite näyttäytyy aineistossa huostaanottoprosesseja tarkasteltaessa, mutta aineistosta ei pääsääntöisesti koskaan käy yksityiskohtaisesti ilmi, kenen tahdonvastaisuuden ilmaisusta prosessissa on ollut kyse. Hallinto- oikeuden menettelyjä tarkastelevissa aineistoissa ei myöskään yksityiskohtaisesti kuvata tahdonvastaisuuden ilmaisuun liittyviä ristiriitaisia tilanteita, joissa perheenjäsenien kesken huostaanottoprosessiin liittyviä eriäviä mielipiteitä olisi nostettu esille. Mikäli tahdonvastaisuuden ilmaisijana on toiminut vanhempi, lapsen mielipidettä huostaanottoon liittyen ei aineistoissa tuoda esille. Sitä, mitä merkityksiä lapsen ja vanhemman eriävät näkemykset huostaanotonprosessiin tuovat, ei aineistossa tarkastella. Ristiriitaiset näkemykset vastustuksen ja suostumuksen kysymyksistä sisältävät monia eettisiä ristiriitoja ja ulottuvuuksia, joita ei aineistoissa tunnisteta tai haluta käsitellä. Tahdonvastaisuuden käsite vaikuttaa näyttäytyvän aineistossa usein vain toteutuksen kaltaisena asiana, jonka oikeusperusteita korostetaan.

Vaikka muodolliset velvollisuudet huostaanoton prosesseissa vaikuttavat toteutuvan kohtuullisen hyvin, piirtyy lapsen todellisesta osallisuudesta huostaanoton prosesseissa ristiriitainen kuva. Aina ei ole selvää, onko lapsella riittävästi tietoa tilanteestaan ja onko lapsella aina mahdollisuutta ilmaista mielipidettään tai halukkuuttaan olla osallisena prosessissa. Lapsen osallisuus vaikuttaa huostaanottoprosesseissa olevan riippuvainen siitä, antaako aikuinen luvan ja aidon mahdollisuuden lapsen osallisuuteen. Aikuisten toiminnasta näissä prosesseissa välittyy epäselvä kuva, joka ulottuu lapsen omista vanhemmista aina viranomaistoimijoihin saakka.

Lapsen osallisuuden täysimääräinen toteutuminen huostaanottoprosesseissa Hartin (1992) sekä Shierin (2001) luomien mallien mukaisesti vaikuttaa käytännössä olevan mahdotonta toteutua. Hartin (1992) kehittämää mallia on kritisoitu osin siksi, että lapsen osallisuuden on tulkittu toteutuvan vain tikapuiden ylimmällä askeleella. Hartin (1992) mallia tulkitessani en käsitä asiaa samalla tavalla. Itse tulkitseen Hartin (1992) mallin tarjoavan näkökulmia lapsen osallisuuden tarkasteluun niin, että lapsen osallisuus tulee aina nähdä monitulkintaisena -ulotteisena asiana, jonka äärelle erityisesti sosiaalityön olisi syytä pysähtyä säännöllisesti. Hart (1992, 11-14) muistuttaa, että lapsen kehitystaso vaikuttaa lapsen kykyyn edetä tikapuiden askelmilla ja kaikki lapset eivät edes halua tavoitella tikapuiden ylintä askelmaa. Merkityksellistä on se, että lapsen osallisuuden tikapuiden askelmat olisivat lapselle tarjolla ja niiden käyttäminen mahdollistuisi aina parhaalla mahdollisella tavalla (emt. 1992, 11-14). Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että nämä mahdollisuudet eivät aina huostaanottoprosessien yhteydessä toteudu.

Lapsen osallisuus ei käytännössä aineiston perusteella saavuta tasoja, jossa lapsi olisi voinut toimia prosessissa tasavertaisena aikuisen kanssa tai että päätöksenteon prosessit olisivat olleet jaettuja ja lapsilähtöisiä. Lapsen todellisen ja täysivaltaisen osallisuuden toteutumisen voi huostaanottoprosesseissa nähdä jo lähtökohtaisesti mahdottomaksi toteutua. Nylundin (2021, 580) mukaan merkityksellistä onkin lapsen osallisuutta tarkasteltaessa esittää kysymys: missä määrin lapsi voi vaikuttaa päätöksentekoprosessiin? Selinin (2007) tutkimuksen mukaan lapsen osallisuuteen on huostaanottoprosesseissa kiinnitetty huomiota jo 1950-luvulta alkaen, ja lapsen osallisuutta on lastensuojelun prosesseissa tarkasteltu jo huomattavasti ennen nykyisten lastensuojelukäytäntöjen sekä lastensuojelua ohjaavan lainsäädännön muotoutumista. Tutkimusten tulosten perusteella on syytä pohtia, kiinnitetäänkö lapsen osallisuuteen näissä prosesseissa vieläkään riittävästi huomiota.

Aikuiset ja instituutiot vaikuttavat käytännön tasolla määrittelevän, että juridishallinnollinen kuuleminen toteuttaa ja mahdollistaa lapsen osallisuutta huostaanottoprosesseissa. Mikäli lapsen osallisuuden mahdollisuuksia määritellään aikuisjohtoisesti sekä instituutioiden tasolla, muodostuvat lapsen mahdollisuudet tasavertaiseen toimijuuteen hyvin kyseenalaisiksi. Hart (1992, 9) on todennut, että lapset ovat eniten valokuvattuja mutta vähiten kuunneltuja yhteiskuntamme jäseniä. Huostaanoton prosesseissa lapsi on oman prosessinsa keskiössä, mutta samalla omassa prosessissaan täysin ulkopuolinen toimija, jolla ei ole prosessissa mahdollisuutta todelliseen osallisuuteen. Tutkimusta tehdessä mielenkiintoisena yksityiskohtana nousee esille, että kun lapsella on ollut mahdollisuus tulla kuulluksi oikeudellisessa prosessissa, prosentuaalisesti eniten huostaanottoa vastustavat juuri lapset. Merkityksellistä on tässä yhteydessä pohtia, lisääntyykö tahdonvastaisuuden ilmaisu, kun lapsella on oikeusperusteisesti mahdollisuus ilmaista mielipiteensä.

Tutkimukseeni käyttämäni aineisto on otannaltaan ollut pieni, mutta antanut selkeitä viitteitä siitä, että lapsen osallisuuden tarkastelua lastensuojelun vaikeissa tilanteissa ja esimerkiksi huostaanottoprosesseissa on syytä jatkaa. Jatkotutkimusaiheena olisi mahdollista tarkastella esimerkiksi sitä, miten sosiaalityöntekijät tunnistavat lapsen osallisuuteen liittyviä kysymyksiä huostaanottoprosesseissa. Myös tahdonvastaisuuden moniulotteista merkitystä tulisi huostaanotonprosesseihin liittyen mielestäni tutkia lisää esimerkiksi selvittämällä tahdonvastaisuuden ilmaisuun liittyviä tapoja ja tahdonvastaisuuden tulkintaa sosiaalityöntekijöiden tekemänä.

Tutkimukseni tulosten sekä Hartin (1992) ja Shierin (2001) mallien innoittamana olen kehittänyt tutkimukseni lopuksi oman lapsen osallisuutta huostaanottoprosesseissa tarkastelevan mallini. Mallin tarkoituksena on tarkastella niitä ulottuvuuksia, jotka olen kokenut tärkeiksi huomioida lapsen osallisuutta

huostaanottoprosessissa mahdollistettaessa. Mallini askeleet on kuvattu alla esitettyssä kuvassa (kuva 3).

Kuva 3. Lapsen osallisuuden tasot huostaanoton prosessissa

Mallini ensimmäinen taso on nimeltään lapsilähtöiset rakenteet. Lapsilähtöiset rakenteet tarkoittavat, että organisaatioiden rakenteet ovat lapsilähtöiset ja lapsen vaatimat erityisjärjestelyt huomioidaan ja tunnustetaan ikätasoisesti. Mallin toisella tasolla lapsen aito kohtaaminen mahdollistetaan ja lapseen pyritään luomaan luottamuksellisen suhde, jossa aikuinen tukee lasta mielipiteen ilmaisussa ikätasoisesti. Mallin kolmannella tasolla lapsen mielipide kuullaan ja huomioidaan. Lapsen näkemys selvitetään iästä riippumatta ja hänen näkemyksensä tuodaan esille asiakirjoissa tai lapselle järjestetään mahdollisuus osallistua asiansa käsittelyyn lapsen niin halutessa. Neljännellä tasolla lapsi voi ilmaista mielipiteensä vapaasti riippumattomana toimijana. Vaikeat tilanteet ja lapsen ristiriitainen asema tunnustetaan, ja lapsen mahdollisuus ilmaista mielipiteensä neutraalisti pyritään mahdollistamaan. Eettisesti vaikeat tilanteet ja niiden vaikutus lapseen tunnustetaan ja pyritään minimoimaan. Viidennellä, eli korkeimmalla, tasolla lapselle perustellaan tehtyjä päätöksiä. Lapselle kerrotaan ja perustellaan tehtyjä ratkaisuja lapsilähtöisesti ja ikätasoisesti. Lapselle selvennetään, miten lapsen mielipide on prosessissa otettu huomioon, ja lapsella on mahdollisuus esittää kysymyksiä ja keskustella päätöksen tehneiden toimijoiden kanssa.

Tämän tutkimuksen pohjalta luomani malli vaatii varmasti lisää tutkimustietoa sekä perusteluja, mutta pyrkii toimimaan keskustelun herättäjänä tärkeälle aiheelle. Tutkimuksen luotettavuutta on pyritty parantamaan aineiston huolellisella analyysillä sekä tutkimusprosessin tarkkana kuvauksena. Tutkimusta tehdessä on noudatettu hyviä tieteellisiä käytäntöjä ja tarkasteltu tutkimukseen liittyviä eettisiä periaatteita. Itse tutkimusprosessi on ollut antoisa mutta työläs. Kandidaatin työn tekeminen on ollut opettavaista ja luonut kipinää jatkotutkimuksen tekemiselle.

LÄHTEET

- Ahonen, S-M., Jääskeläinen, P., Kangasniemi, M., Liikanen, E., Pietilä, A-M. & Utriainen, K. (2013). Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon. *Hoitotiede*, 25(4), 291–301. <https://journal.fi/hoitotiede/article/view/128286/77409>
- Arnstein, Sherry R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216–224. <http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Godzinsky, V-M. (2012). Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa: tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/d469acc8-4fa7-488e-b0c2-919403fa4bca/content>
- Gretschel, A. (2002). Kunta nuorten osallisuusympäristönä: Nuorten ryhmän ja kunnan vuorovaikutussuhteen tarkastelu kolmen liikuntarakentamisprojektin laadunarvioinnin keinoin [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13503/9513912868.pdf?sequence=1>
- Hart, R. (1992). Children's Participation: From tokenism to citizenship. Innocenti Essay, no. 4, International Child Development Centre, Florence. https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
- Heino, T., Hyry, S., Ikäheimo, S., Kuronen, M. & Rajala, R. (2016). Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset: HuosTahankkeen (2014–2015) päätulokset. (Raportti 3/2016). Terveystieteen tutkimuslaitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-644-5>
- Hirvelä, P. (2021). Lapsen oikeudellista asemaa perheessä koskevaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käytäntöä. Teoksessa: Hakalehto, S. & Toivonen, V. (toim.) Lapsen oikeudet perheessä. Helsingin Kamari Oy. Helsinki. 152–202.
- Huhtanen, R. (2016). Vapaaehtoinen vai tahdonvastainen huostaanotto? Teoksessa: Teoksessa: Enroos, R., Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto: lastensuojelun vaativin tehtävä. Vastapaino. Tampere. 33–51.
- Hurtig, J. (2006). Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Jyväskylä. 167–193.
- Hämäläinen, K., Pirskanen, H., & Rautio, S. (2015). Sensitiiviset perheaiheet haastattelututkimuksessa – Eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja intervention

- mahdollisuus. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 22(1), 53–68. <https://journal.fi/janus/article/view/51158>
- Innokylä. (1.12.2023). Tulevaisuuden lastensuojelu- hanke (2020–2022) osana lastensuojelun monialaista kehittämistä. <https://innokyla.fi/fi/kokonaisuus/tulevaisuuden-lastensuojelu-hanke-2020-2022-osana-lastensuojelun-monialaista>
- Kiteley, R. & Stogdon, J. (2014). Literature Reviews in Social Work. SAGE Publications. London.
- Kjørholt, A. T. (2007). Childhood as a Symbolic Space: Searching for Authentic Voices in the Era of Globalisation. *Children's Geographies*, 5(1-2), 29-42. https://www.researchgate.net/publication/277867772_Childhood_as_a_social_and_symbolic_space_discourses_on_children_as_social_participants_in_society
- Kjørholt A. T. (2002). Small is Powerful: Discourses on 'Children and Participation' in Norway. *Childhood*, 9(1), 63–82. <https://doi.org/10.1177/0907568202009001005>
- Kuokka, P. & Pösö, T. (2016). Huostaanotot hallinto-oikeudessa: Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta. Teoksessa: Enroos, R., Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto: lastensuojelun vaativin tehtävä. Vastapaino. Tampere. 52–71.
- Lastensuojelulaki 417/200. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L1P5>
- Lastensuojelun Keskusliitto. (12.12.2023). Osallisuustyökalu lastensuojelutyöhön. <https://www.lskl.fi/osallisuus/osallisuustyokalu/>
- Nivala, E. (2021). Osallisuuden vahvistaminen yksinäisyyden ehkäisemisenä varhaiskasvatuksessa. *Journal of Early Childhood Education Research*, 10(1), 33–59. <https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/26752/1642592713986558902.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Nylund, A. (2021). Kohti lapsen todellista osallisuutta: juhlapuheista asenteiden ja toimintatapojen muutokseen. Teoksessa: Hakalehto, S. & Toivonen, V. (toim.) Lapsen oikeudet perheessä. Helsingin Kamari Oy. Helsinki. 324–357.
- Paju, P. (2007). Nuorten valtakunnallinen osallisuushanke. (Verkkojulkaisu 18). Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/osallisuushanke.pdf>
- Percy-Smith, B. & Thomas, N. (2010). A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice. Routledge. London.

- Pollari, K. & Toivonen, V. (2018) Lapsen haastattelu – osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa: Hyvärinen, S. & Pösö, T. (toim.) Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-Kustannus. Jyväskylä. 73–90.
- Pösö, T. (2016). Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa: Enroos, R., Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto: lastensuojelun vaativin tehtävä. Vastapaino. Tampere. 7–32.
- Salminen, A. (2011). Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopiston julkaisu 62. Julkisojohtaminen 4. Vaasa.
- Sarajärvi, A. & Tuomi, J. (2018). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Tammi. Helsinki.
- Selin, P. (2007). Lapsen etu ja yhteiskunnan vastuu: lastensuojelun huostaanottoa koskevat tekstit 1950-luvulta 1980-luvulle [lisensiaatintyö, Jyväskylän yliopisto]. JYX- julkaisuarkisto. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/40388>
- Shier, H. (2001). Pathways to participation: Openings, opportunities, and obligations. *Children & Society*, 15(2), 107–117. <https://doi.org/10.1002/chi.617>
- Stenvall, E. (2020). Osallisuutta ja osallistumista: Osallisuuden lähtökohdat kansainvälisessä lapsistrategiassa. (Raportti 2020:27) Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7160-8>
- Strandell, H. (2005). Lapset, etiikka ja vaikea osallisuus. Teoksessa Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset: kutsuseminaari 2.5.2005. (Työpapereita; Vuosikerta 4/2005). Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75146/Tp4-2005.pdf#page=28>
- Sosiaali- ja terveysministeriö. (2021). Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-777-5>
- Sormunen, M. (2021.) The Best Interests of the Child in Human Rights Practice: An Analysis of Domestic, European and International Jurisprudence [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-6990-7>
- Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. (2023). Lastensuojelu 2022: Yhä useammasta lapsesta tehdään lastensuojeluilmoitus. (Tilastoraportti 24/2023). THL. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023051544509>
- Thomas, N. (2007). Towards a theory of children’s participation. *International Journal of Children’s Rights*, 15, 199–218. https://www.researchgate.net/publication/45637154_Towards_a_theory_of_children's_participation

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. (2023). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja, 2/2023. Helsinki. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- Törrönen, M., Kalliola, S. & Paaso, S.-A. (2023). "Sit tietää mitä sille lapselle on tapahtunut" - Alle 12-vuotiaiden lasten kuuleminen lastensuojelutyössä. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 31(2), 128-144. <https://doi.org/10.30668/janus.116372>
- Välikoski, T.-R., Pösö, T. & Huhtanen, R. (2020). Kuulemistilaisuus institutionaalisenä vuorovaikutuksena lapsen huostaanoton valmisteluprosessissa. Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 28(4), 323-340. <https://doi.org/10.30668/janus.89056>
- Yleissopimus lasten oikeuksista (60/1991). https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

LIITTEET

LIITE 1: AINEISTOHAUN KUVAUS

Päivämäärä	Tietokanta	Hakusanat	Sisäänottokriteerit	Hakutulokset	Valitut aineistot	Työhön käytetyt aineistot
24.8.2023	Google Scholar	lapsen osallisuus AND lastensuojelu	2003-2023	14800		
24.8.2023	Google Scholar	lapsen osallisuus AND huostaanotto	2003-2023	5540		
11.9.2023	JYKDOK	huostaanotto	2003-2023 Englanti + Suomi vertaisarvioitu väitöskirja tai lisensiaattitasoinen tutkimus verkkosaatavuus	39	17	2
11.9.2023	JYKDOK	huostaanotto AND lastensuojelu	Englanti + Suomi vertaisarvioitu väitöskirja tai lisensiaattitasoinen tutkimus verkkosaatavuus	26	6	1
11.9.2023	Janus	huostaanotto AND lastensuojelu	2003-2023	28	5	3
11.9.2023	Julkari	huostaanotto AND lastensuojelu	2003-2023	122	8	0
11.9.2023	Arto	huostaanotto AND lastensuojelu	2003-2023	25	5	1

LIITE 2: TUTKIMUKSEN AINEISTO TAULUKKONA

Kirjoittaja/t Vuosi Julkaisutiedot Tietokanta	Tutkimus / Artikkel	Tutkimuksen tarkoitus	Aineisto	Keskeiset tulokset
Godzinsky, V-M. (2012). Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki. JYKDOK	Huostaanottoasiat hallinto-oikeuksissa: tutkimus tahdonvastaisten huostaanottojen päätöksentekomenettelystä	Arvioida hallinto-oikeuksien päätöksentekomenettelyä huostaanottoasioissa sekä lapsen oikeusturvan ja edun toteutumista prosessissa. Selvittää hallinto-oikeuksien tehtäviä ja toimintaa sekä lastensuojelulain muutoksen mahdollista vaikutusta. Tarkastella huostaanottokäsittelyjen mahdollisia ongelmakohtia.	Huostaanottoasioita koskevat asiakirja-aineistot (n = 159), asiantuntijahaastattelut (n = 41) sekä perhehaastattelut (n = 4).	Hallinto-oikeudet toteuttavat uutta menettelytapaa tyydyttävästi. Menettelyllisesti oikeudenmukaisuus toteutuu eri hallinto-oikeuksissa hyvin. Lapsen muodollinen oikeusturva vaikuttaa käsittelyissä toteutuvan hyvin mutta lapsen aidon osallisuuden toteutuminen on epäselvää.

<p>Hurtig, J. (2006). Artikkeliteoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. Jyväskylä. 167-193. JYKDOK</p>	<p>Lasten tieto sosiaalityön haasteena</p>	<p>Tarkastella lasten tuottaman tiedon tulkintaan liittyviä esteitä, oletuksia sekä haasteita. Tarkastella vanhempien vaikutusvaltaa suhteessa lapsen osallistumiseen ja lapsen oikeuksia erilaisissa lastensuojelun prosesseissa.</p>	<p>Lastensuojelun perhetyön asiakastilanteiden keskustelut (n=44), havainnointiaineisto.</p>	<p>Lapsen kohtaaminen ja tieto tunnustetaan tärkeäksi mutta samalla tiedon moniulotteinen ja epävarma luonne koetaan haasteeksi. Lastensuojelussa aikuiset toimivat perhe-elämän kuvaajina ja tiedonkeruu painottuu aikuisten kohtaamiseen. Lasten tuottamaan tietoon suhtaudutaan usein varauksellisesti ja lasten tiedon hyödyntämiseen liittyy eettisiä ristiriitoja.</p>
<p>Hämäläinen, K., Pirskanen, H., & Rautio, S. (2015). Artikkeliteoksessa: Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 22(1), 53-68. Janus</p>	<p>Sensitiiviset perheaiheet haastattelututkimuksissa- Eettiset haasteet, perhesalaisuudet ja intervention mahdollisuus</p>	<p>Tarkastella yhteneviä kysymyksiä ja tutkijoiden kokemuksia perheaiheiden sensitiivisyydestä, eettisistä kysymyksistä sekä intervention mahdollisuudesta.</p>	<p>Kolmen kirjoittajan omat väitöskirjatutkimusten haastatteluaineistot, henkilökohtaiset tutkimuskokemukset sekä aikaisempi tutkimuskirjallisuus.</p>	<p>Lojaliteetin kysymykset, perhesuhteiden moninaisuus ja haastattelun vaikutus haastateltavaan sisältää monisyisiä merkityksiä. Tutkittava saattaa tuoda esille perhesalaisuuksia ja tutkimukseen liittyy aina intervention mahdollisuus.</p>
<p>Kuokka, P. & Pösö, T. (2016). Artikkeliteoksessa: Enroos, R., Heino, T. & Pösö, T. (toim.) Huostaanotto: lastensuojelun vaativin tehtävä. Vastapaino. Tampere. 52-71. Arto</p>	<p>Huostaanotot hallinto-oikeudessa. Päätöksentekijät arvioivat vanhempien ja lasten osallisuutta.</p>	<p>Tarkastella miten asiantuntijajäsenet sekä hallinto-oikeuden päätöksentekijät näkevät lasten ja vanhempien osallisuuden päätöksenteossa. Tarkastella miten psykososiaalisen ja oikeudellisen asiantuntemuksen yhdistäminen toimii päätöksenteossa.</p>	<p>Asiantuntijajäsenten kyselyvastaukset (n = 30), tuomari- ja esittelijävastaukset (n = 35), asiantuntijajäsenten haastatteluaineistot (n=10).</p>	<p>Vanhempien osallistumismahdollisuudet sekä näkemysten selvittäminen tahdonvastaisessa huostaanotossa vaikutti toteutuvan lapsia paremmin. Hallinto-oikeuden toimintaa ei nähty lapsiystävällisenä ja päätöksentekokäytännöt eivät vaikuttaneet olevan aina kaikilta osin toimivia.</p>
<p>Selin, P. (2007). Lisensiaatintyö, Jyväskylän yliopisto. JYX-julkaisuarkisto. JYKDOK</p>	<p>Lapsen etu ja yhteiskunnan vastuu: lastensuojelun huostaanottoa koskevat tekstit 1950-luvulta 1980-luvulle</p>	<p>Tarkastella pakkoon ja ammatillisuuteen liittyviä käsityksiä huostaanottoa käsittelevissä teksteissä.</p>	<p>Huostaanottoa käsitteleviä lakeja sekä tekstejä vuodesta 1950 vuoteen 1989.</p>	<p>Lapsen edun ja yhteiskunnan vastuun käsitteellinen määrittely on muuttunut aikojen saatossa. Lapsen asema lastensuojeluprosesseissa on vahvistunut.</p>

<p>Törrönen, M., Kalliola, S. & Paaso, S.-A. (2023). Artikkel, Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 31(2), 128-144. Janus</p>	<p>”Sit tietää mitä sille lapselle on tapahtunut” – Alle 12- vuotiaiden lasten kuuleminen lastensuojelutyössä</p>	<p>Selvittää ja analysoida alle 12-vuotiaiden lastensuojelun asiakkaiden käsityksiä siitä, miksi lastensuojelun työntekijöiden on tärkeää tavata ja kuulla heitä.</p>	<p>Lastensuojelun ja sijaishuollon asiakkaana olevien lasten kirjalliset vastaukset (n = 116).</p>	<p>Lapset toivovat työntekijöiden kohtaavan, kuulevan ja olevan aidosti kiinnostuneita lapsen asioista. Myös pienillä alle 12-vuotiailla lapsilla on kykyä ilmaista mielipiteitään itseään koskettavassa asiassa. Lapsen kuuleminen ja kohtaaminen antaa mahdollisuuden kuulluksi tulemisen ja oikeudenmukaisuuden kokemukseen.</p>
<p>Välikoski, T.-R., Pösö, T. & Huhtanen, R. (2020). Artikkel, Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti, 28(4), 323-340. Janus</p>	<p>Kuulemistilaisuus institutionaalisen vuorovaikutuksena lapsen huostaanoton valmisteluprosessissa</p>	<p>Kuulemistilaisuuksien tarkastelu institutionaalisen vuorovaikutuksena ja kohtamisena.</p>	<p>Litteroidut kuulemistilaisuudet (n= 16).</p>	<p>Sosiaalityöntekijät toteuttavat kuulemistilaisuuksissa lainsäädännön asettamaa tehtävää. Sosiaalityöntekijät eivät kuulemistilaisuuksissa ohjaile asianosaisia mutta esimerkiksi informaation tarjoamisessa ja dokumentaatiossa nähtiin ilmenevän eroavaisuuksia sekä puutteita.</p>